

VÉDELMI TANULMÁNYOK

2020/4

SZ. BÍRÓ ZOLTÁN

A magyar–orosz kapcsolatok
története (1990–2017)

Védelmi Tanulmányok

A Nemzeti Közszerológálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont
Stratégiái Védelmi Kutatóintézetének időszakosan megjelenő,
lektorált, elektronikus (online) kiadványa.

Szerkesztés és tördelés:

Árva János, Csiki Varga Tamás, Etl Alex, Tálás Péter, Tálás Wanda

Lektor:

Rácz András, Deák András György

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszérológálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében a Nemzeti Közszerológálati Egyetem felkérésére készült

ISSN 2677-1337

© Nemzeti Közszerológálati Egyetem, 2020

Tartalom

Az Antall- és a Horn-kormány Oroszország-politikája (1990–1998)	8
Az első Orbán-kormány Oroszország-politikája (1998–2002)	11
A szocialisták és liberálisok koalíciójának kormányai (2002–2010)	19
A második és harmadik Orbán-kormány Oroszország-politikája (2010–2020)	34

Felhasznált irodalom

A magyar–oroszc kapcsolatok története (1990–2017)

Sz. Bíró Zoltán

Oroszország kelet-közép-európai régióval kapcsolatos politikáját nehéz rekonstruálni. Mindenekelőtt azért, mert ez a politika hosszú időn át nélkülözte a stratégiai tudatosságot. A térség – benne Magyarországgal – az elmúlt negyedszázadban csak ritkán élvezte Moszkva figyelmét. Ha azonban mégiscsak fontossá vált, az többnyire más, a térségen kívüli stratégiai célok miatt történt. Ilyen időszak volt a kilencvenes évek közepe, amikor napirendre került a köztes Európa néhány országának NATO-felvétele. A Kreml – miután világossá vált számára, hogy belátható időn belül megtörténik a katonai szervezet bővítése – igyekezett a folyamatot lassítani, például azzal, hogy mind a felvételtől döntő, mind a felvételt kérő országokban próbálta megtalálni és aktivizálni a bővítést ellenző társadalmi csoportokat.

Majd bő egy évtizeddel később, a *Nabucco* kontra *Déli Áramlat* vita idején vált újra fontossá Moszkva számára Délkelet-Európa több országa, köztük Magyarország is. Ezúttal már nem egy gyenge, belső gondolai által lekötött, a Nyugat politikai elismerését kereső Oroszország próbált pozíciókhoz jutni térségünkben, hanem egy mindinkább magabiztossá váló, érdekeit határozottan képviselő, ütközésre is kész hatalom. Mindez azonban ezúttal sem miattunk történt. A „csövek csatája” idején sem magunk okán váltunk fontossá, hanem tranzitáló szerepünk miatt. Ám még ebben a szerepünkben sem voltunk pótolhatatlanok, amit jól mutatott Lengyelország példája. Oroszország ugyanis – együttműködve Németországgal – gyorsan megtalálta annak módját, hogy miképp kerülheti meg Varsót, miután az nem volt hajlandó az Európába irányuló orosz energiaszállítások politikai, üzleti és technológiai biztonságát garantálni. Az *Északi Áramlat* története meggyőző bizonyítéka annak, hogy még a térség legfontosabb állama is „kiiktatható”. A *Gazprom* a Balti-tenger medrében úgy tudta azt a két – egyenként 27,5 milliárd köbméter éves kapacitású – gázvezetékot lefektetni, hogy azt Lengyelország minden igyekezete ellenére sem tudta megakadályozni. Ehhez persze szükség volt arra is, hogy az Európai Unió meghatározó hatalmai Oroszországban akkor még ne ellenfelet, hanem megbízható partnert lássanak. Lényegében ez a helyzet maradt fenn – a 2008-as orosz–grúz

háború miatti átmeneti elidegenedés ellenére is – egészen 2014-ig, a Krím-félsziget annektálásáig. Moszkva ukrainai beavatkozását ugyanis a Nyugat már nem „felejtette el” oly gyorsan, mint a grúzai intervenciót. Nyilván azért nem, mert – szemben a 2008-ban történtekkel – semmi nem mentette az oroszok ukrainai fellépését.

Térségünket újra – az elmúlt negyedszázadban immár harmadszor – az ismét elhidegülő orosz–nyugati kapcsolatok és az ukrainai orosz beavatkozás nyomán elrendelt nyugati szankciók értékelték fel. Ám ezúttal sem önmagunkban váltunk fontossá. Ráadásul a térség országai távolról sem azonos módon ítélték meg az ukrainai válság nyomán kialakult helyzetet. Ez lehetőséget adott Moszkvának arra, hogy minden egyes ország esetében más és más taktikát kövessen. Akadtak olyan országok, amelyek azért váltak a Kreml számára újra fontossá, mert Oroszországhoz való közelségük miatt alkalmasak voltak arra, hogy meggyőzően fenyegethessék őket. Ebbe a körbe tartoznak a balti államok és Lengyelország. Míg mások – mindenekelőtt Magyarország – azért váltak ismét értékessé, mert az orosz vezetés leginkább bennük látta a nyugati összefogás leggyengébb láncszemeit. Bár az valószínűtlennek tűnt, hogy az Orbán-kormány magányosan vétót emel az Oroszországot sújtó szankciók ellen, de a Kreml abban joggal bízhatott, hogy a magyar vezetés „különútassága” folyamatosan napirenden tartja a büntető intézkedések állítólagos eredménytelenségét és az ebből levezethető értelmetlenségét.

A mára kialakult helyzet ismételen rávilágít arra, hogy térségünk az Oroszországhoz való viszony tekintetében sem egynemű. A régió országai egymástól nagyon eltérően ítélik meg a Moszkvával kapcsolatos politika tartalmát. Az utóbbi ugyan minden részletében történelmileg nem determinált, mindazonáltal jól látható, hogy az egyes politikai közösségek korábbi tapasztalatai mégiscsak befolyásolják – meghatározott keretek között tartják – Oroszország-politikájukat. Ez a politika időről időre változik – már csak azért is, mert kormányok jönnek és mennek –, ám mégsem alaptalan annak feltételezése, hogy bizonyos mérvű folytonosság mégiscsak érvényesül az egyes országok politikájában.

A régióban a legnagyobb bizalmatlansággal hagyományosan a balti államok, valamint Lengyelország és Románia tekint Moszkvára. Helyzetük azonban mégsem teljesen azonos, mert míg a baltiak és a lengyelek időről időre képesek pozitív tartalmat kölcsönözni Oroszországgal fenntartott kapcsolataiknak – leginkább azért, mert ebben időnként Moszkva is érdekelt –, addig Románia erre nem képes. Ezzel szemben Lengyelország földrajzi elhelyezkedéséből következően mégiscsak egy olyan ország – Belarusz mellett –, amely Németország és Oroszország közé ékelődve szárazföldi összeköttetést biztosít Moszkva legfontosabb európai partnere

felé. Románia viszont nincs ilyen kitüntetett helyzetben, ezért rá a Kreml jószérével csak azért figyel, hogy ne okozzon kellemetlen meglepetést. Oroszországnak Romániára nincs különösebb szüksége, még tranzitáló szerepben sem, bár ahhoz elég nagy és népes, hogy Moszkva szemmel tartsa. Ráadásul egy fontos geopolitikai térségben, a Fekete-tenger partján helyezkedik el, ám ettől még a Kreml nem lát pozitív tartalmakat kapcsolataikban. Annál inkább negatívakat. Például, hogy Bukarest kész lelkesen befogadni az amerikai stratégiai programokat (lásd az európai rakétapajzs ügyét), vagy, hogy kifejezetten aktívan keresi az együttműködést a GUAM-csoport államaival.

Eközben térségünkben akad olyan állam is, amely legszívesebben nem is sorolná magát Kelet-Közép-Európához. Ilyen állam Csehország. És bár most épp egy, a putyini Oroszországgal szimpatizáló elnöke van, mégis a politikai osztály többsége szeretné magától minél távolabb tudni Moszkvát és eközben úgy tenni, mintha Prágára nem is tartozna mindaz, ami Oroszországban történik. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne tudna időről időre változni az aktuális kurzus, és ne tudnák váltani egymást a Moszkvával szorosabb kapcsolatokra törekvő és az attól távolságot tartó időszakok. Inkább arról van szó, hogy a csehek számára Oroszország nem annyira önértékén, mint amennyire az euro-atlanti integráció kontextusában fontos.

A térség bizalmatlan, avagy érdektelenséget mutató államaival szemben a másik végletet Szerbia képviseli. Ebben a balkáni országban mind a politikai osztály, mind a társadalom többsége Oroszországra mint barátira tekint, és elvárja térségbeli aktív fellépését.

És végül van néhány olyan ország – Szlovákia és Bulgária mellett ide tartozik Magyarország is –, ahol különböző okok miatt időnként készek a Moszkvával való szorosabb együttműködésre. Ezek az országok – bár a múltban maguk is szenvedtek el sérelmeket – nem látják akadályát az érdekek kölcsönös tiszteletén alapuló kapcsolatoknak. Ugyan még normális „üzemmódban” sem gondolják szövetségesüknek Oroszországot, de olyan partnernek igen, amellyel pragmatikus alapon érdemes együttműködni. Ennek azonban egyik fontos előfeltétele, hogy Moszkva tartsa magát a nemzetközi jog szabályaihoz. A józan és felelős politika óvakodik attól, hogy közel engedje magához a normaszegőt. Az utóbbi években ezt teszi Szlovákia és Bulgária is. Egyedül Magyarország jár más úton. Ugyanakkor hiba lenne azt feltételezni, hogy a térség országainak Oroszország-politikája visszavezethető lenne egy vagy legfeljebb néhány körülményre, netán egy-egy politikus akaratára. Ezek a kapcsolatok ennél jóval összetettebbek. Azokra éppúgy hatással vannak az adott politikai közösség történelmi emlékei és tapasztalatai, mint ahogy az is,

hogl az adott ország milyen jellegű és jelentőségű gazdasági kapcsolatot tart fenn Moszkvával. De szerepet játszik a kapcsolatok alakulásában a szövetségesi lojalitás fontosságának megítélése is. Akadnak térségbeli államok, ahol ennek komoly jelentőséget tulajdonítanak, míg másutt ezt kevésbé tartják fontosnak. Van, ahol ebben a tekintetben kormányzati ciklusokon átívelő konszenzus jött létre, míg másutt – mint például Magyarországon – hiányzik ez. És akkor még nem beszéltünk a pártpolitikai szempontokról, például arról, hogy egy adott párt tagsága jellemzően mit gondol az oroszokról, és erre a párt vezetése mennyire van tekintettel. Az, hogy a politikai osztály különböző csoportjai aktuálisan mit gondolnak Oroszországról és annak politikájáról, gyakran attól is függ, hogy az adott párt épp kormányzati vagy ellenzéki szerepben van-e. A szerepcserének azonban nem kellene feltétlenül Oroszország megítélésében is fordulatot hoznia, mégis gyakran ez történik. Ugyanakkor a korábbi álláspont módosulása nem feltétlenül az ellenzékbe kerülés következménye. Annak oka az orosz politika változása is lehet. Ráadásul a változásnak nem kell a kétoldalú kapcsolatokban megmutatkoznia. Elég, ha Moszkva magatartása más területeken oly mértékben távolodik el korábbi önmagától, hogy az vállalhatatlanná teszi az együttműködés korábbi szintjét és jellegét. Ezt történt a Krím-félsziget orosz annexiója és Kelet-Ukrajna fellázítása után.

Az Antall- és a Horn-kormány Oroszország-politikája (1990–1998)

Budapest Oroszország-politikája az elmúlt negyedszázadban sajátos utat járt be. A kilencvenes években – más és más okok miatt – egyik fél sem kereste a másikkal való szoros kapcsolatot. Magyarország azért nem, mert vissza akart térni oda, ahová magát mindig is tartozónak gondolta, és ezért gyors ütemben kezdte elmélyíteni együttműködését a nyugati hatalmakkal. Oroszország pedig azért nem kereste az együttműködés szorosabb formáit, mert ez idő tájt még belső problémái kötötték le, miközben azzal is tisztában volt, hogy Magyarország tőkeszegény, így aligha tud segíteni az orosz gazdasági gondok felszámolásában. A kilencvenes évek kölcsönös érdektelensége egyben azt is jelentette, hogy a két ország között komoly konfliktus sem alakult ki. A kapcsolatok jórészt kimerültek az egykori szovjet déli hadseregcsoport kivonásával és a kölcsönös elszámolással összefüggő kérdések rendezésében. A kilencvenes évek közepén pedig a magyar NATO-aspirációk keltek orosz ellenérzéseket, de azok következményei érdemben nem befolyásolták a magyar–orosz viszonyt. Ezekben az években – tekintettel a kapcsolatok alacsony intenzivitására – ritkák voltak a legmagasabb szintű kétoldalú találkozók. Ennek azonban nem valamilyen konfliktus volt az oka, hanem egymás jelentőségének kölcsönös leértékelődése. Ezért történhetett meg, hogy Borisz Jelcin két elnöki ciklusa alatt – kétoldalú tárgyalás keretében – mindössze egyetlen alkalommal, 1992 novemberében látogatott el Budapestre. Látogatásának emlékezetes pillanata volt, amikor – 1991. december 6-a után – ismét megkövette a magyar társadalmat az 1956-as szovjet beavatkozásért és fontos dokumentumokat¹ adott át a magyar forradalomról. Jelcin budapesti tartózkodása idején több fontos egyezményt, megállapodást és jegyzőkönyvet írtak alá. Egyezményben rögzítették a Magyarország területén ideiglenesen állomásozó egykori szovjet csapatok állomásoztatásával és kivonásával összefüggő vagyoni, pénzügyi és egyéb kérdéseket. Jegyzőkönyvet írtak alá a két ország között fennálló adósságok rendezéséről. Nyilatkozatot tettek közzé az etnikai, vallási és nyelvi kisebbségek kölcsönös védelméről. Megállapodtak a két ország közötti levéltári együttműködésről és egyezményt írtak alá a II. világháború idején elszármaztatott kulturális javak visszaszolgáltatásában való kölcsönös közreműködésről. De született egyezmény a két ország közti katonai és kulturális együttműködésről is.² Ezek a dokumentumok és az orosz elnök poli-

¹ Ezek magyar nyelvű fordításban is olvashatóak: GÁL Éva, HEGEDŰS B. András, LITVÁN György et al: A „Jelcin-dosszié” – Szovjet dokumentumok 1956-ról, Századvég – 56-os Intézet, Budapest, 1993.

² Lásd: KESKENY Ernő: *A magyar–orosz kapcsolatok (1989–2002)*, Budapest, 2012, 100-101.o.

tikai gesztusai azt jelezték, hogy Moszkva is kész új lapot nyitni a két ország közti kapcsolatokban. Ez már csak azért is „könnyűnek” ígérkezett, mert az orosz vezetés nem akart semmiféle konfliktust vagy vitát a volt szatellitállamokkal. Leginkább azért nem, mert nem szerette volna kockára tenni a nyugati vezető hatalmakkal kialakítandó új típusú kapcsolatait. Vagyis óvakodott attól, hogy bizalmatlanságot keltsen maga iránt.

A korai kilencvenes években Jelcin és környezete még meg volt győződve arról, hogy a NATO nem jelent semmiféle fenyegetést. Sőt, ezekben az években a jelicini demokraták számára egyáltalán nem tűnt irreális elképzelésnek, hogy a Varsói Szerződés, majd a Szovjetunió felbomlása után – okafogyottá válva – a NATO is megszűnik. Vagy, ha mégsem szűnne meg, akkor jelentősen átalakul és egyre inkább politikai szervezetté válik. Moszkvában még annak lehetőségét sem zárták ki, hogy ha mindez nem történne meg, akkor a katonai szervezet előbb veszi majd fel Oroszországot a tagjai közé, mint a köztes Európa államait, hiszen – ellentétben azokkal – a keleti óriás még ebben a megrendült állapotában is jóval nagyobb katonai erőt képvisel, mint egykori szövetségesei. Moszkva csak 1993 őszén szembesült azzal, hogy a NATO sem felbomlani, sem érdemben átalakulni nem fog, és Oroszország arra sem számíthat, hogy előbb venni fel a szervezetbe, mint a köztes Európa egynémely államát.³ Többé-kevésbé ekkor vált a Kreml számára világossá, hogy NATO-val kapcsolatos várakozásai illuzórikusnak bizonyultak. Olyannyira, hogy rövidesen – Oroszország helyett – több kelet-közép-európai ország felvételére kerül majd sor. A NATO-bővítés ugyan egy időre megterhelte a magyar–orosz viszonyt, de nem olyan mértékben, hogy az konfliktusossá tette volna a két ország kapcsolatát. Erre már csak azért sem került sor, mert Moszkva ezt a problémát nem a köztes Európa államaival, hanem a vezető nyugati hatalmakkal akarta megtárgyalni.⁴

A kilencvenes években a magyar miniszterelnökök se látogattak el gyakran Moszkvába. Ebben az évtizedben erre csak kétszer került sor. Előbb 1991 decemberében, amikor is Antall József utazott Moszkvába és tárgyalt – Gorbacsov szovjet elnök mellett – a legfelsőbb orosz vezetéssel. Erre a látogatásra közvetlenül azt megelőzően került sor, hogy Belovezszkaja Puscsában aláírták volna a Szovjetunió feloszlását kimondó megállapodást. Jelcin környezete szinte az utolsó pillanatig próbálta lebeszélni Antallt arról, hogy Gorbacsovval is találkozzon. Az orosz külügyi

³ A kilencvenes évek első felére vonatkozóan lásd: Ежегодник СИПРИ 1994: Международная безопасность и разоружение, Москва, 1994, 125-126; Ирина Кобринская: Россия – Центральная Европа – НАТО: Новые параметры безопасности, Москва, 1995, 8–40.

⁴ Ирина Кобринская: Россия и Центральная Восточная Европа после «холодной войны», Москва, 1997, 95.

apparátus ekkor már érzékelte, hogy a szovjet államkeret recseg-ropog és rövidesen összeomlik. Antall azonban hajthatatlan maradt. Ő ugyanis az 1967-es barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést felváltó magyar–szovjet alapszerződés aláírásával szerette volna lezárni a korábbi korszakot.⁵ A magyar delegáció a szovjet vezetés mellett az orosz elnökkel, Borisz Jelcinnel is találkozott, akivel – elsőként a kelet-közép-európai országok közül – aláírták a magyar–orosz alapszerződést, új fejezetet nyitva ezzel a két ország közötti kapcsolatokban.⁶

Antall 1991-es moszkvai tárgyalásai után legközelebb Horn Gyula látogatott el Moszkvába. Az 1995 márciusában tett oroszországi útja során tárgyalt Jelcin elnökkel, valamint az orosz kormányfővel és az alsóház, az Állami Duma elnökével. A tárgyalások során kicserélték az időközben életbelépett magyar–orosz alapszerződés ratifikációs okmányait és rögzítették az érvényben lévő magyar–orosz szerződések listáját. A magyar miniszterelnök további két fontos egyezményt írt alá. Egyfelől a beruházások kölcsönös védelméről, másfelől a hadisírok gondozásáról.⁷ Ám a problémamentes politikai kapcsolatok és a beruházásvédelmi megállapodás ellenére sem következett be fordulat a két ország közti gazdasági kapcsolatokban. Azok volumene érdemben továbbra sem növekedett, ami elsősorban annak volt betudható, hogy az orosz gazdaság egészen 1999-ig recesszióban maradt. Ilyen körülmények között illúzió lett volna azzal számolni, hogy élénkül majd a két ország közti kereskedelmi forgalom. Ezért nem meglepő, hogy Horn látogatását követően újabb magyar–orosz csúcstalálkozóra csak hét évvel később, 2002 decemberében került sor, amikor is Medgyessy Péter utazott Moszkvába. Orbán Viktor első négyéves miniszterelnöksége úgy telt el, hogy egyetlen legfelsőbb szintű magyar–orosz találkozóra sem került sor.

---

⁵ *I. m.* 92. o.

⁶ *I. m.* 92. o.

⁷ *I. m.* 169. o.

Az első Orbán-kormány Oroszlország-politikája (1998–2002)

A magyar–oroszl politikai kapcsolatokat – mint ahogy erre utaltunk – az Orbán-kormány színre lépése előtt nem terhelték konfliktusok. Ez a helyzet azonban rövid időn belül megváltozott és ennek jórészt a korábbi magyar magatartással szakító új kormány volt az oka. Leginkább az jelentett változást, hogy a kormány és annak vezetője – szakítva a korábbi évek ettől tartózkodó magatartásával – gyakran mondott véleményt Oroszlországról. Ez sem az Antall-, sem a Horn-kormányra nem volt jellemző. Mindkét kormányzat ügyelt arra, hogy fölöslegesen ne teremtsen konfliktusokat. Ez a fajta korrekt – de eközben látványosan távolságtartó – Oroszlország-politika a Szovjetunió felbomlását követő években érthető és indokolt volt. Részben azért, mert az egykori szocialista országok régi-új elitjeinek mind a politikai közösségük, mind a külvilág előtt bizonyítaniuk kellett, hogy készek elszakadni Moszkvától. Részben pedig azért volt helyes, mert az Antall-, majd a Horn-kormány joggal volt óvatos az oroszországi politikai folyamatok bizonytalanságai miatt. Ugyanakkor helyzetüket megkönnyítette, hogy a nyugati hatalmak is támogatták türelmet tanúsító és egyúttal távolságtartó politikájukat, mert ők sem voltak érdekeltek abban, hogy konfliktusossá váljon Moszkva és korábbi szövetségesei viszonya. Ám ez a kilencvenes évek végére megváltozott, ami jórészt az 1998-as államcsőddel függött össze. A csődhelyzet következtében előállt helyzet a nyugati elitek egyre szélesebb körét töltötte el csalódással. Oroszlország és a Nyugat kapcsolatai mind inkább a kifáradás jeleit mutatták. Jelcin elnökségének utolsó éveit furcsa ellentmondás jellemezte. Miközben az oroszországi belpolitikai helyzet továbbra sem vált stabilá – erre már csak azért sem volt esély, mert az ország feszülten várta Jelcin elnöki mandátumának lejártát és a hatalomátörökítés kényes műveletét –, aközben az orosz elit egyre inkább megbékélt azzal, hogy egykori szövetségesei visszatérnek hagyományos európai közegükbe, és megpróbálnak taggá válni azokban az integrációs intézményekben, amelyekbe korábban – Európa politikai és katonai megosztottsága idején – nem nyerhettek bebocsátást. Oroszlország a jelcini „végjáték” idején nem annyira agresszív ambíciói, mint amennyire belső bizonytalanságai miatt vált a külvilág számára veszélyforrássá. Ez még annak ellenére is állítható, hogy Moszkva 1999 tavaszán és nyarán megpróbált a délszláv konfliktusban erőt felmutatni.

Ám Putyin beiktatását követően rövid időn belül kiderült, hogy Oroszlországot a politikai, üzleti és titkosszolgálati elitek olyan bizarr koalíciója irányítja,⁸ amely

---

⁸ E szokatlan koalíció természetére vonatkozóan lásd: Sz. Bíró Zoltán: *A putyini Oroszlország, 2000*, [online]. 2007. június-július. Forrás: Ketezer.hu [2019. 12. 30.]

a legnagyobb szovjet utódállam felemelkedését az európai centrumhoz történő felzárkózásban és csatlakozásban látta. Ezekben az években Putyin és környezete még úgy gondolta, hogy Oroszország számára nincs más lehetőség, mint az európai centrumhoz való közeledés, mert minden, ami ettől eltérő irányba mutat, az országot a hanyatlás és a végleges perifériára sodródás felé vinné. A Kreml együttműködési szándéka jól látszott és hitelesnek tűnt. Viszonylag rövid időn belül felismerték ezt Berlinben, mint ahogy nem sokkal később Varsóban is. Mindkét ország vezetése azt feltételezte, hogy Putyin államerősítő programja stabilizálni tudja majd Oroszország belső viszonyait és ezzel kedvezőbb feltételeket teremt a már akkor is jelentős befektetéseknek és piaci jelenlétüknek. Az Orbán-kormány azonban még Putyin színre léptét követően is másképp látta ezt, és ezért időről időre indokoltnak találta, hogy kinyilvánítsa lesújtó véleményét Oroszországról, annak „Európára érettségéről”. Az efféle kormányzati megnyilatkozások már csak azért is disszonánsan hatottak, mert azt, hogy Oroszország „Európára érett vagy sem” aligha épp Budapest volt hivatott eldönteni. A miniszterelnök és környezetének nyilatkozatai, amik Jelcin utolsó éveiben még adekvátak voltak, a kétezres évek elejétől fokozatosan eltávolodtak a valóságtól, és azokat egyre inkább aránytévészítő magabiztosság és feltűnő „ütemtévesztés” jellemezte.

A rossz helyzetmegítélés beszédes példáját szolgáltatta a külügyminisztérium politikai államtitkára, amikor alig néhány nappal az Egyesült Államokat ért 2001. szeptember 11-i terrortámadás előtt az európai néppártok tallinni tanácskozásán Európát keleti és nyugati részre osztva, az előbbi a múlttal, míg az utóbbit a jövővel azonosította.⁹ Mindez nehezen félreérthető jelzése volt annak, hogy mit is gondol hivatalosan Budapest keleti szomszédairól, mindenekelőtt – már csak az előadás helyszínéből következően is – Oroszországról. Moszkvát a múlttal, avagy a múlt erőivel azonosítani, semmivel nem indokolható tapintatlanság volt. E megnyilatkozást még kínosabbá tette az az akkor már jól látható fejlemény, hogy 2000 őszétől Európa kulcshatalmai már-már egymással is versengve keresték a kapcsolatokat a putyini Oroszországgal. Ez az az időszak, amikor a németek és a britek mellett már a franciák is bekapcsolódtak a versenyfutásba, jóllehet Európában mindaddig talán épp ők ítélték el a legélesebben Moszkvát csecsenföldi túlkapásaiért. És az is nyilvánvaló volt, hogy nem a véletlennek volt köszönhető, hogy a brit miniszterelnök, Tony Blair – Putyin elnökké választásának évében – ötször találkozott az orosz

⁹ Németh Zsolt – aki ekkor a Fidesz-MPP alelnöke és a Külügyminisztérium politikai államtitkára – 2001. szeptember 8-án Orbán Viktor kíséretében látogatott el Tallinnba, ahol részt vett és beszédet mondott a közép-európai jobbközép pártok itt megrendezett III. konferenciáján. Lásd: TORDA Endréné (szerk.): *Magyar Külpolitikai Évkönyv*, Budapest, 2001, 91.

államfővel. Bizonyára szerepet játszott ebben az ismeretlenség homályából előlépő Putyin személyének rejtélyessége is, ám hiba lenne kizárólag ennek tulajdonítani a találkozók gyakoriságát. Azok után, hogy az orosz elnök 2000 őszén látogatást tett Párizsban¹⁰ – amikor is a Gazprom és a Gaz de France szándéknyilatkozatot írt alá a két cég együttműködéséről¹¹ –, már nehéz volt nem észrevenni, hogy nemcsak Moszkva fordult határozottan Európa felé, de az öreg kontinens meghatározó hatalmai is késznek mutatkoztak az Oroszországgal való egyre szorosabb együttműködésre. Ez a folyamat 2001 nyarára odáig jutott, hogy a Moszkvában tárgyaló Jacques Chirac már arról is megegyezett Putyinnal, hogy a francia kém-műholdak új generációját 2004-től orosz rakéták juttatják majd földkörüli pályára.¹² A magyar kormány azonban nem érzékelte ezeket a fontos változásokat és továbbra is ragaszkodott az Oroszországot Európától távol tartó retorikájához.

2001 nyarán újabb esély kínálkozott a korrekcióra, amikor is előbb az olasz kormányfő, Silvio Berlusconi, majd a német kancellár, Gerhard Schröder, végül pedig az amerikai nemzetbiztonsági tanácsadó, Condoleezza Rice vetette fel Moszkva NATO-tagságának ügyét. Lényegében mindhárom nyilatkozat azt állította: immár megérett az idő arra, hogy megnyissák Oroszország előtt a NATO-tagság közeli perspektíváját. Ám ez is kevés volt ahhoz, hogy Budapest hangnemet váltson. Mi sem bizonyította ezt jobban, mint a külügyi államtitkár már idézett, szeptember elején tett tallinni nyilatkozata. Abból ugyanis egyértelműen kiderült, hogy a magyar kormány továbbra is úgy látta, jobb Oroszországot minél távolabb tartani Európától, annak ellenére is, hogy legfontosabb szövetségeseink ekkor már egészen másképp vélekedtek erről.

Az észtországi beszéd azonban korántsem volt előzmény nélküli, már csak azért sem, mert maga a miniszterelnök is többször ütött meg hasonló hangot. Ennek egyik korai példáját szolgáltatta az az 1998 őszén a *Newsweek*nek adott interjúja, amelyben – alig pár héttel az oroszországi pénzügyi csődöt követően – kijelentette: „Nem tetszik nekünk, hogy Primakov lett a kormányfő.” Lehettek persze a magyar miniszterelnöknek komor és aggodalommal teli gondolatai a frissen kinevezett orosz

¹⁰ Putyin első hivatalos franciaországi látogatására 2000. október 30-a és november 1-e közt került sor. A látogatás részleteire vonatkozóan lásd: Вячеслав Прокофьев: *Путин в Париже*, [online], 2000. 10. 31. Forrás: Trud.ru [2019. 12. 30.]

¹¹ Марина Мухтарова: «Газ де Франс» - надежный партнер Газпрома, [online], 2000. 11. 03. Forrás: Trud.ru [2019. 12. 30.]

¹² Jacques Chirac 2001. július 2-3-án tett hivatalos látogatást Oroszországban. A francia elnök tárgyalásairól lásd: Елена Трегубова, Андрей Федоров: *Жак Ширак побывал в прошлом*, [online], 2001. 07. 04. Forrás: Kommersant.ru [2019. 12. 30.]. A két ország közti – Putyin első elnökségére eső – politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok részleteire vonatkozóan lásd: *К визиту президента Франции Жака Ширака в Москве*, [online], 2004. 04. 03. Forrás: Ria.ru [2019. 12. 30.].

kormányfőről, ám meglehetősen tapintatlan dolog volt ennek nyilvánosan is hangot adni. Végtére is Jevgenyij Primakov nem puccsal ragadta magához a hatalmat, épp ellenkezőleg, hosszasan kellett kapacitálni, hogy addigi külügyminiszteri posztját felcserélje a miniszterelnökre. Ráadásul minderre abban a válságos helyzetben került sor, amikor Oroszország az augusztusi államcsőd után egyre reménytelenebbül sodródott a teljes politikai és gazdasági káosz felé. Ebben a helyzetben „találták meg” Primakovot mint olyan jelöltet, akit az orosz politikai osztály lehető legszélesebb köre – a kommunistáktól a liberálisokig – kész volt elfogadni és támogatni. Arról már nem is beszélve, hogy nem más, mint az elit egyik legismertebb „nyugatos” alakja, Grigorij Javlinszkij ajánlotta a tapasztalt politikust képviselőtársai figyelmébe.¹³ A nemzetközi politikában némileg szokatlan dolog, amikor egy ország kormányfője nyilvánosan mond lesújtó véleményt egy másik állam legitim módon, frissen megválasztott miniszterelnökről. Moszkva nem reagált a magyar miniszterelnök nyilatkozatára, de nyilván megjegyezték azt.

Számos bizonyítékát találni annak, hogy Orbánt miniszterelnökként komolyan foglalkoztatta Oroszország. Erre utal, hogy a világsajtó vezető lapjainak adott interjúiban mindig előszeretettel tért ki Moszkva magatartására. Ezt tette 2001 áprilisában is a *The New York Times*nek adott hosszú interjújában is. Ebben a nyilatkozatában a kaotikus és kiszámíthatatlan Oroszország-képet már fölváltotta az ismét erőre kapó „keleti óriás” víziója.¹⁴ Ekkorra már Oroszország mint nagyhatalmi státuszát helyreállító nemzetközi szereplő tűnt fel a magyar miniszterelnök látomásában. Az újra erőre kapó Moszkva kapcsán azonban föl sem merült benne annak lehetősége, hogy a belső viszonyait rendező Oroszország – megerősödve és konszolidálódva – ne környezetének fenyegetőjeként, hanem fontos stabilizáló erőként jelenjen meg a nemzetközi porondon. Orbán ebben az interjúban annak a véleményének adott hangot, hogy a stabilizálódó Oroszország az európai biztonsági rendszer kulcselemének számító Ukrajna függetlenségét fenyegeti. Ráadásul manapság – állította a magyar miniszterelnök – az orosz behatolás jóval kifinomultabb formákat ölt, mint korábban. Ma már ehhez nem kellene tankok, elég a többnyire kétes eredetű orosz tőke is.

A kormányfő álláspontját valószínűleg jelentősen befolyásolhatta három ekkoriban kulmináló, Magyarországot érintő fontos esemény. Egyrészt, hogy 2000 kora őszétől Budapest kénytelen volt egy, az orosz gázipari óriáshoz, a Gazpromhoz

¹³ Lásd erre vonatkozóan az alábbi, Javlinszkijjal készített interjút: Григорий Явлинский: Как Примаков стал премьером, [online], 2015. 06. 29. Forrás: Muza26.livejournal.com [2019. 12. 30.]

¹⁴ Steven ERLANGER: Hungary's Premier Is Fearful of Turmoil in Ukraine, [online], 2001. 04. 30. Forrás: Nytimes.com [2019. 12. 30.]

kötődő cég magyarországi tulajdonosi expanziójával szembesülni. Ez meglepő és felkészületlenül érte a kormányt. Másrészt, 2001 márciusában került sor arra a szerencsétlen incidensre is, ami egy angol biztonságpolitikai lap, a *Jane's Intelligence Digest* közlése nyomán pattant ki.¹⁵ A lap – anélkül, hogy közlését konkrét, avagy valamelyest is komolyan vehető bizonyítékokkal támasztotta volna alá – azt állította, hogy a Strasbourgban menedéket kérő romákat az orosz titkosszolgálat biztatta Magyarország elhagyására. Az ügy komoly belpolitikai hullámokat keltett, miközben a kormányzat egy ideig úgy tett, mintha mégiscsak lehetne valamilyen orosz szál a történetek hátterében. Végül Martonyi János külügyminiszter volt az, aki *A hét* című televíziós műsorban kijelentette, hogy a külügyminisztériumnak nincs tudomása arról, hogy a zámolyi romákat az orosz titkosszolgálatok manipulálták volna.¹⁶ Harmadrészt – és alighanem mindhárom közül ez volt a legfontosabb – ez még az az időszak volt, amikor az újonnan felálló amerikai adminisztráció úgy gondolta, hogy Oroszország gyenge, már-már jelentéktelen hatalom és ennek megfelelően kell hozzá viszonyulni. Következésképpen semmi sem indokolja, hogy Washington bármely területen is különleges figyelmet szenteljen Moszkvának. Ha tehát az orosz tőke expanzív, az orosz titkosszolgálatok arcátlanul aktívak, legnagyobb szövetségesünk, az Egyesült Államok pedig épp most „teszi helyére” Moszkvát, akkor minden okunk megvan arra – gondolhatták a magyar kormányban –, hogy az oroszok rafinált, ám mégiscsak fenyegető rémképével ijesztgessünk. Ez az elszármított, felesleges és az Egyesült Államok felé indokolatlanul túlteljesítő kormányfői reakció nemcsak a korai putyini politika természetét értette félre – hiszen semmiféle komoly érv nem szólt amellett, hogy az új etatista kurzusnak külpolitikai téren feltétlenül a birodalmi aspirációk feléledéséhez és konfrontációhoz kell vezetnie –, de arról sem vett tudomást, hogy eközben Nyugat-Európa vezető hatalmai, szemben a korai Bush-adminisztráció politikájával, már ekkor intenzíven keresték a tartós együttműködés lehetőségeit Oroszországgal.

Ezek után nyilván meglepetésként hathatott mind Bush és Putyin júniusi ljubljanai találkozója¹⁷, mind az orosz elnök szeptember 11-ét követő – Washingtonnak azonnali segítséget felajánló – magatartása.¹⁸ Pedig nem volt min meglepődni. Ha a magyar külpolitika eleve nem zárta volna ki annak lehetőségét, hogy

¹⁵ *Gypsy row fuels Hungary debate*, [online]. Forrás: news.bbc.co.uk [2019. 12. 30.]

¹⁶ *A 'Zámoly-akció'*, [online], 2001. 03. 18. Forrás: Index.hu [2019. 12. 30.]

¹⁷ A csúcstalálkozóra 2001. június 16-án került sor. Lásd: *Состоялись переговоры Владимира Путина и Президента США Джорджа Буша*, [online]. Forrás: Kremlin.ru [2019. 12. 30.]

¹⁸ A terrortámadást követő gyors kapcsolatfelvétellel vonatkozóan lásd az akkori orosz külügyminiszterrel, Igor Ivanovval készített interjút: *Игорь Иванов: шанс на новый миропорядок после 11 сентября упущен из-за США*, [online], 2016. 09. 09. Forrás: Ria.ru [2019. 12. 30.]

a stabilizálódó, a központi hatalmat megerősítő, a közhatalmat helyreállító putyini kurzus nemcsak fenyegetést jelenthet, de lefektetheti a tartós és bizalommal teli orosz–nyugati kapcsolatok alapjait is, akkor kevésbé érte volna váratlanul a magyar kormányt az is, hogy Moszkva nemzetközi súlya rövid időn belül jelentősen fölértékelődött. Ha a magyar kormányzat jobban figyelt volna az európai kulcshatalmak terrortámadások előtti Oroszország-politikájára, akkor aligha került volna abba a kellemetlen helyzetbe, hogy jószerével – Washington mellett – csak neki kelljen korrigálnia korábbi politikáját. A szeptember 11-én történtek lényegében csak egyetlen jelentős hatalom Moszkvához való viszonyát rendezték át, mégpedig az Egyesült Államokét. Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy a terrortámadásokra adott gyors moszkvai reakció az európai hatalmak többsége számára is értékesebb tette Oroszországot, mint volt az korábban, de egyikük sem kényszerült arra, hogy alapjaiban értékelje át addigi keleti politikáját. Ráadásul Budapestnek akkor kellett változtatnia korábbi Oroszország-politikáját, amikor már túl volt nem egy kellemetlen incidensen és tapintatlan megnyilatkozáson. Mindez nehezé tette a korrekciót, aminél csak Moszkva figyelmének és bizalmának visszanyerése volt nehezebb.

A terrortámadások, illetve az arra adott orosz reakciók után a magyar kormány számára is nyilvánvalóvá vált, hogy változtatnia kell magatartásán. Ezt Budapest is érzékelhette, amire leginkább abból lehetett következtetni, hogy a magyar kormány elkezdte feltűnően keresni azokat a helyzeteket, amelyek lehetőséget adtak a módosításra. Azt, hogy mennyire nem volt könnyű kikeveredni ebből a pozícióból, jól mutatták a magyar kormányfő bostoni *Tufts* egyetemen elmondott beszédének Oroszországgal foglalkozó részei. Bár Orbán előadása inkább volt békülékeny, mintsem barátságatlan, ám az utóbbi súlyát jelentősen gyengítette azzal a Moszkvára vonatkozó kijelentésével, hogy „kívánatos ugyan a nemzetközi terrorizmus elleni széles körű fellépés, de ez egyetlen célra irányul, nem a közös értékek és közös politikák adják”.¹⁹ Úgy tűnik, a magyar külpolitika döntéshozói azt gondolták, hogy az érdekek és értékek fogalompárjával pontosan leírható Oroszország szeptember 11. utáni európai helyzete. Ennek lényege pedig az lett volna, hogy nem árt óvatosnak lenni Moszkvával, mert Oroszország és a Nyugat közeledése és a terrortámadások óta egyre szorosabb kapcsolata csak az *érdekek*, s nem az *értékek* közösségén alapul.

Ez a tetszetős formula azonban félrevezető volt. Mindenekelőtt azért, mert ebben az időszakban aligha tudott volna bárki is olyan lényeges európai értéket említeni, amit ne tartott volna fontosnak az orosz elit mértékadó, a politikai folyamatokat akkor még irányító része. A problémát nem az ezekkel az értékekkel való azonosulás

¹⁹ Orbán Viktort díszdoktorrá avatták a *Tufts* egyetemen, [online], 2002. 02. 12. Forrás: Index.hu [2019. 12. 30.]

jelentette, hanem azok a történelmi adottságok, amelyek keretei között Oroszország élt és létezett. Ezek az adottságok ugyanis csak részben, töredezetten, felemásan vagy csak hosszabb távon tették lehetővé, hogy az orosz elit által is fontosnak tartott értékek Oroszországban is érvényre jussanak. Vagyis nem a szándékokkal volt baj – legalábbis ebben a periódusban –, hanem a lehetőségekkel. Épp ezért szerencsésebb lett volna inkább bátorítani az orosz elit nyugatos csoportjait, mintsem hangot adni a kétségeknek. Az Orbán-kormányban azonban akadtak olyanok, akik értették ezt. Ilyen volt Martonyi János, a külügyi tárca vezetője. Ő két nappal a miniszterelnök bostoni beszéde után adott moszkvai sajtótájékoztatóján egyenesen úgy fogalmazott: „országaink ugyan eltérő méretűek, de a közös értékek és érdekek közel hoznak bennünket egymáshoz”.²⁰ Aligha lehetett véletlen, hogy őt nemcsak kollégája, az orosz külügyminiszter, de a miniszterelnök, Mihail Kaszjanov is fogadta.²¹ Ugyanakkor az is igaz, hogy a magyar kormányfő Bostonban egy olyan közönség előtt beszélt, amelyik az Egyesült Államokat ért terrortámadás után sem bízott különösebben Moszkvában, míg a magyar külügyminiszter az orosz fővárosban igyekezett javítani a két ország kapcsolatain. Az eltérő hangsúlyok már csak az eltérő helyszínekből is következtek.

A fenti példa is mutatta, hogy Orbán első miniszterelnöksége idején távolról sem volt „egy-hangú” a kormányzat Oroszország-politikája. Különböző kormányzati szereplők nem mindig ítélték meg azonos módon ugyanazt a helyzetet, és ennek hangot is adtak. A Külügyminisztérium – eltekintve a politikai államtitkár egynemely megnyilatkozásától – ezekben az években soha nem volt incidensek kiváltója. Magatartása sokkal inkább arra irányult, hogy a már kialakult konfliktusokat valamiképp kezelje, enyhítse, az esetleges félreértéseket tisztázza és eloszlassa. Ha valamilyen ügy kapcsán több minisztérium is érintetté vált, akkor a Külügyminisztérium rendre a kapcsolatok normalizálójaként lépett fel. A Moszkvával szemben időnként tanúsított barátságtalan hangnem és magatartás esetenként egyes kormányzati tényezők dilettantizmusával, mélyen rögzült előítéleteivel vagy az Orbán-közeli döntés-előkészítő csoportok nagyon is tudatosan vállalt politikai akaratával volt összefüggésbe hozható.

Összességében ez alatt a négy év alatt – megannyi kisebb-nagyobb súrlódás és konfliktus dacára – nem történt semmi jóvátehetetlen. Már csak azért sem,

²⁰ О визите министра иностранных дел в Москву, [online], 2002. 02. 18. Forrás: Hungary-ru.com [2019. 12. 30.]

²¹ Az orosz miniszterelnök ugyan fogadta Martonyit, de a találkozájukon Kaszjanov hosszan sorolta a megoldatlan kérdéseket. Lásd: Петр Нетреба: Русские не поделили с мадьярами зеленый горошек, [online], 2002. 02. 14. Forrás: Kommersant.ru [2019. 12. 30.]

mert ezekben az években még egyik fél számára sem volt különösebben fontos a másik. Politikai tekintetben ez még a kölcsönös eltávolodás időszaka volt. Gazdaságilag pedig nem volt különösebb súlya a két ország közti 2,7 milliárd dollárt kitevő áruforgalomnak. A kölcsönös bizalmatlanságnak legfeljebb csak a magyar miniszterelnök, Orbán Viktor érezhette kárát, akinek az Egyesült Államokat ért terrortámadásokat követő korrekciós kísérletei ellenére sem sikerült elérnie, hogy fogadják Moszkvában.

A szocialisták és liberálisok koalíciójának kormányai (2002–2010)

Medgyessy Péter egy olyan időszakban alakíthatott kormányt, amikor már megmutakoztak az első jelei annak, hogy az orosz gazdaság a kilencvenes évek drámai hanyatlása után kezd magához térni és erőre kapni, sőt, már azt is feltételezni lehetett, hogy tartós növekedési pályára áll. Ez utóbb be is igazolódott. Az orosz gazdaság növekedése az 1998-as pénzügyi csődöt követő évtől – az első évek kilengései után – évről-évre 7-8 százalék körül alakult, a reáljövedelmek pedig – ugyancsak évről-évre – csaknem 10 százalékkal nőttek.²² Ez a körülmény már önmagában is jelentős stabilitást kölcsönzött a putyini rendszernek és joggal keltette fel a külvilág érdeklődését Oroszország iránt.

A kétezres évek imponáló gazdasági adatai, egyfelől éles ellentétben álltak a kilencvenes évek folyamatos és jelentős hanyatlásával, másfelől pedig ambíciózus politikai tervek inspirálói lettek. Már néhány sikeres év elég volt ahhoz, hogy a Kremlben megfogalmazódjék az orosz GDP egy évtized alatti megduplázásának terve. E vízióknak komoly lökést adott az olajár 1999-től kezdődő előbb lassú, majd 2004 elejétől egyre gyorsabb növekedése. A fekete arany hordónkénti ára Putyin első elnöki ciklusának elején még 20 dollár környékén tartott, míg második elnöki ciklusának kezdetén már a 40 dolláros szintet is átlépte, majd néhány év alatt az egekbe szökött, merthogy 2008 nyarán már 140 dollárnál is többet kértek érte. Ezekben az években rendkívül gyorsan – gyakran heti 6-7 milliárd dollárral – bővült Moszkva valuta- és aranytartaléka. E felhalmozás gyorsaságát mindennél jobban mutatja az a tény, hogy míg 2000 elején – Putyin első elnöki ciklusának kezdetén – a jegybank nemzetközi tartalékai még mindössze 7,5 milliárd dollárt tettek ki, addig 2008 augusztusának első hetében már csaknem 600 milliárd dollárnál tartottak.²³

A kedvező globális energiakonjunktúrának köszönhetően az orosz gazdaság 2007-ben és még 2008 első felében is valósággal szárnyalt. 2007-ben a GDP 8,5 százalékkal nőtt, és ezzel az orosz volt a G20-as csoport 4. leggyorsabban bővülő gazdasága. Moszkva még azok után is, hogy 2008 augusztusában elérte a globális válság és gazdasága ezt követően drámai teljesítménycsökkenést élt át, az év egészét tekintve még mindig a csoport 5. leggyorsabban növekvő gazdasága maradt

²² Lásd a FÁK-országok államközi statisztikai hivatalának (Межгосударственный Статистический Комитет Содружества) honlapján: <http://www.cisstat.com/>, Российская Федерация: Основные экономические показатели (1995–2009).

²³ A „nemzetközi tartalékok” alakulására vonatkozóan lásd: Sz. Bíró Zoltán: *Az orosz gazdaság: válságok és stratégiák*, 2000, [online], 2009. július-augusztus. Forrás: Ketezer.hu [2019. 12. 30.]

5,2 százalékos eredményével.²⁴ 2008 elején Putyin még joggal lehetett bizakodó és ambíciókkal teli. A kormányfői beiktatásakor elmondott májusi parlamenti beszédében még büszkén szögezhetette le: „A bruttó hazai termékünk vásárlóerő-paritáson számolt nagysága meghaladja immár a 2000 milliárd dollárt. E mutató tekintetében Oroszország a hetedik helyet foglalja el a világban. A külföldi szakértők előrejelzése szerint azonban az ország már idén képes lesz még egy fokkal feljebb lépni és GDP-jének nagyságát tekintve a 'nyolcak' egy olyan országát is megelőzni, mint Nagy-Britannia.”²⁵ És ebben Putyinnak igaza is lett. Az IMF adatai szerint Oroszország – annak ellenére is, hogy az év második felében megindult az egyre gyorsulóbb ütemű gazdasági visszaesés – 2008 végére gazdasági teljesítményével valóban meg tudta előzni Nagy-Britanniát. A Nemzetközi Valutaalap közlése szerint vásárlóerő-paritáson számolva az orosz GDP 2008-ban 2290 milliárd dollárt tett ki, míg a brit 2180 milliárdot. Oroszország ezzel a teljesítményével 2008 végén immár a világ 6. legnagyobb gazdaságának számított.²⁶ Putyin és kormánya ki is adta a jelszót: 2015 és 2020 között az orosz gazdaságnak be kell kerülnie a világ öt legnagyobb gazdasága közé. Mindez pedig azt feltételezte, hogy – miután 2007-ben a francia, majd 2008-ban a brit gazdaságot is sikerült megelőzni – belátható időn belül sikerül a németet is elhagyni.

Medgyessy Péter ennek a gyors növekedési ciklusnak az elején alakíthatott kormányt és dönthetett úgy, hogy kísérletet tesz a magyar–orosz gazdasági kapcsolatok szorosabbá tételére. Ez annál is inkább időszerűnek tűnt, mert kormányra jutásának évében az Oroszországba irányuló magyar kivitel – a KSH adatai szerint – még a félmilliárd dollárt sem érte el, miközben importunk megközelítette a 2,3 milliárdot. Ezekben az években Nyugat-Európa államai mellett immár térségünk országai is egyre komolyabb érdeklődést mutattak az orosz piac iránt. Moszkva újra fizetni tudott vásárlásaiért, így a tőkeshegény egykori szocialista országok is elkezdhettek vele egyre komolyabban kereskedni. Medgyessy Péter moszkvai látogatására e fordulat politikai előkészítése érdekében került sor. Ebben a fordulatban – túl a gazdasági kapcsolatokban kínálkozó új lehetőségeken – fontos szerepet játszott a nyugati–orosz viszony általános és látványos javulása, továbbá az a Medgyessy-kormány számára előnyös belpolitikai helyzet is, hogy a Fideszt könnyű volt beszorítani az akkorra már Európa-szerte aktualitását veszítő orosz-

²⁴ Андрей Сусаров: *Первая с конца. Россия стала рекордсменом среди стран «большой двадцатки»*, [online], 2009. 10. 02. Forrás: Vremya.ru [2019. 12. 30.]

²⁵ Михаил Сергеев, Анастасия Башкатова: *Удар по амбициям*, [online], 2009. 11. 03. Forrás: Ng.ru [2019. 12. 30.]

²⁶ Lásd: uo.

ellenességbe. Az új kurzusnak az is kedvezett, hogy egy olyan szociálliberális koalíció került hatalomra, amelynek vezető politikusai között a szocialista pártban többeknek volt komoly múltbéli oroszországi nexusa, ami segíthetett a kapcsolatok újraindításában. A kormányfő helyzetét az is megkönnyítette, hogy a koalíció nagyobbik pártjában teljes egyetértés övezte szándékait, vagyis nem kellett jelentős erőfeszítést tennie e fordulat politikai támogatásának elnyeréséért. Ilyen körülmények között került sor 2002 decemberében Medgyessy Péter moszkvai látogatására. Az akkor folytatott legfelsőbb szintű tárgyalások,²⁷ majd utóbb Gyurcsány Ferenc gyakori moszkvai látogatásai²⁸ alapozták meg a gazdasági kapcsolatok egészen 2008-ig, a globális pénzügyi válság beköszöntéig tartó lendületes növekedését, aminek eredményeképpen hat év alatt sikerült megnyolcszorozni a magyar kivitelt, miközben importunk négyszeresére nőtt. Mindeközben az is nyilvánvaló, hogy a magas szintű tárgyalások még ebben az esetben sem szóltak többről, mint a kapcsolatok „megalapozásáról” – politikai kereteinek kialakításáról –, vagyis olyan lépésekről, amelyek önmagukban aligha lettek volna elégségesek a gazdasági kapcsolatok élénküléséhez. Ezek a folyamatok még Oroszország vonatkozásában is jóval kevésbé függenek a politikától, mint ahogy azt feltételezni szokás. Ám hiába nőtt meg jelentősen a magyar kivitel, Oroszország részesedése a teljes magyar exportban még így is csak alig haladta meg a 3%-ot.

Miközben az imponáló orosz GDP-adatok – mind bel-, mind külföldön – meggyőző gazdasági érvet és politikai eszközt szolgáltatottak a putyini rendszer eredményességének és hatékonyságának igazolásához, aközben az orosz gazdaság számos tartós és komoly hiányosságát el is fedték. Mindenekelőtt az orosz gaz-

²⁷ Medgyessy Péter 2003 tavaszán újra Oroszországba látogatott. Ezúttal az EU-tagjelölt országok kormányfőinek társaságában utazott Szentpétervárra, a város alapításának 300-adik évfordulója alkalmából rendezett ünnepekre. Lásd: Medgyessy Putyinnal, [online], 2003. 11. 29. Forrás: Index.hu [2019. 12. 30.]. Fél évvel később újabb szentpétervári útra került sor. Lásd: A MOL-kibocsátás miatt jár Canossát Szentpéterváron Medgyessy?, [online], 2003. 11. 27. Forrás: Portfolio.hu [2019. 12. 30.]

²⁸ Gyurcsány Ferenc miniszterelnökként hatszor tárgyalt Putyinnal. Ebből négy találkozóra Moszkvában, egyre Szocsiban és egyre Budapesten került sor. Gyurcsány először 2005 áprilisában járt Moszkvában. Lásd: Putyinnal is tárgyal Gyurcsány Moszkvában, [online], 2005. 02. 16. Forrás: Hvg.hu [2019. 12. 30.]. Az orosz elnökkel való második találkozóra 2006 tavaszán, Budapesten került sor. Lásd: Putyin Budapesten: Súlyommal és Gyurcsánnyal tárgyalt, [online], 2006. 02. 28. Forrás: Hvg.hu [2019. 12. 30.]. Még ugyanebben az évben újra találkoztak, ezúttal Szocsiban. Lásd: Tengerparton fogadja Putyin Gyurcsányt, [online], 2006. 09. 13. Forrás: Origo.hu [2019. 12. 30.]. 2007 februárjában Gyurcsány ismét Moszkvában tárgyalt. Lásd: Mindenki áradozik Gyurcsányról Moszkvában, [online], 2007. 03. 22. Forrás: Origo.hu [2019. 12. 30.]. 2008. február végén a magyar miniszterelnök megint csak Moszkvába utazott, ahol aláírta azt a kormányközi megállapodást, amellyel Magyarország csatlakozott a Déli áramlathoz. Lásd: „Önök gyorsabbak voltak” – mondta Gyurcsány Putyinnak, [online], 2008. 02. 28. Forrás: Origo.hu [2019. 12. 30.]. Miniszterelnökként Gyurcsány utóljára 2009 márciusában tárgyalt az akkor kormányfői posztot betöltő Putyinnal. A magyar miniszterelnököt az államfő, Dmitrij Medvegyev is fogadta. Lásd: Tovább erősítene a kapcsolatokat Gyurcsány és Medvegyev, [online], 2009. 03. 10. Forrás: Origo.hu [2019. 12. 30.]

daságnak azt a súlyos problémáját, hogy hiába növekedett – 2004 és 2008 első fele közt feltűnően gyorsan –, ez a növekedés nem jelentett egyben gazdasági fejlődést is. Az orosz gazdaság ugyan lényegesen nagyobbá vált, de modernebbé és hatékonyabbá semmiképpen.

Hiába fogalmazódtak meg 2008 tavaszán – a dinamikus növekedés idején – a már korábban említett putyini ambiciózus tervek, azok az év derekán kibontakozó rendkívül súlyos recesszió nyomán előbb elbizonytalanodtak, majd érvényüket veszítették. Eközben a szövetségi kormány hosszú időn át még a jelentős visszaesés tényével sem volt hajlandó szembenézni. Prognózisai rendre jóval optimistábbra sikeredtek, mint ahogyan a tényleges helyzet alakult. A 2009-re vonatkozó – 2008. október végén elfogadott – szövetségi költségvetés még a GDP 6,5 százalékos növekedésével számolt, míg a kőolaj várható hordónkénti éves átlagárát 95 dollárban határozta meg.²⁹ Tette ezt annak ellenére, hogy független elemzők már ekkor jelezték, az orosz gazdaság visszaesése minimum 4 százalékos lesz, sőt – nem egy szakértő szerint – még az ennél nagyobb arányú, akár a kétszámjegyű csökkenés lehetősége sem volt kizárható. Majd bekövetkezett az, amit a kormány hosszú időn át nem akart tudomásul venni: a visszaesés drámai mértéket öltött és egészen 2009 májusáig kitartott. Ennek következtében az orosz gazdaság teljesítménye 2009 első félévében már 10,9 százalékkal maradt el az azt megelőző év azonos időszakához képest. Ennél nagyobb visszaesést a G20-as csoport egyetlen országa sem szenvedett el. A fenti összevetésben egyedül a mexikói recesszió mértéke (-10,3%) állt közel az oroszországihoz, miközben a sereghajtók közé sorolható Németország (-7,1%) és Törökország (-7%) teljesítménye is több mint 3 százalékkal volt jobb az oroszországinál.³⁰

Az orosz gazdaság jelentős teljesítményvesztése kiváltképp annak fényében volt elgondolkodtató, hogy akadtak országok, amelyek a globális válság körülményei között is meg tudták őrizni dinamikus növekedésüket. Kína például a 2009-es év első félévében az előző év hasonló időszakához képest 7,9 százalékkal tudta növelni GDP-jét. Mindeközben az indiai gazdaság is kiválóan teljesített, növekedése meghaladta a 6 százalékat.³¹ Ehhez képest az orosz gazdaság hanyatlása valóban drámai volt. A visszaesés mérete és természete pedig arra utalt, hogy Oroszország 2008 nyarától nem egyszerűen pénzügyi válságot élt át, hanem annál jóval átfogóbb, rendszerjellegű krízist. Bár a G20-as csoportban ez idő tájt nem Oroszország

²⁹ Сергей Алаксашенко: *Бюджетный клинч*, [online], 2009. 02. 09. Forrás: Vremya.ru [2019. 12. 30.]

³⁰ Андрей Сусаров: *Первая с конца. Россия стала рекордсменом среди стран «большой двадцатки»*, [online], 2009. 10. 02. Forrás: Vremya.ru [2019. 12. 30.]

³¹ Lásd: uo.

politikai berendezkedése volt a leginkább autokratikus – Kína és Szaúd-Arábia jócskán megelőzte még ebben –, ám korrupcióval való fertőzöttsége már akkor is a legnagyobbak számított. Ez – együtt a bénítóan ható bürokratizmussal – súlyos teherként nehezedett, és nehezedik azóta is az orosz gazdaságra. Mindezt csak tovább tetézte az orosz gazdaság – még az akkori elnök, Dmitrij Medvegyev által is hangoztatott – „primitív nyersanyagtermelő jellege”, a széles körben tapasztalható „jogi nihilizmus”, valamint a GDP egyre nagyobb részét előállító „állami korporációk alacsony hatékonysága”.³²

A krízis mélypontján Moszkvának immár nem Németország „befogására” kellett koncentrálnia, hanem arra, hogy a válság előtti években elért világgazdasági pozícióját megőrizze. A gyors és drámai visszaesés után nem kis meglepetést okozott, amikor 2009 nyarán először mutatkoztak jelei a válságból való kilábalásnak. A GDP visszaesésének lassulását először 2009 júniusában mérték. Ez a tendencia a későbbiekben is fennmaradt, így Oroszország az évet nem kétszámjegyű, hanem „csak” 7,8 százalékos GDP-visszaeséssel zárhatta.³³

Az év második felétől kibontakozó fejlemények összességükben azt sejtették, hogy az orosz gazdaság is megkezdte kilábalását a válságból. Sőt, ha valaki nem az orosz statisztikai hivatal negyedéves adatait tekintette mérvadónak, hanem a szövetségi kormány mellett működő elemző központ havonta kiadott jelentéseit, akkor azokból arra a következtetésre juthatott, hogy az orosz gazdaság legfontosabb paraméterei tekintetében 2009 februárja és szeptembere között érte el mélypontját. Ha pedig valaki az egymást követő hónapok adatait vetette egybe, úgy immár az is kimutatható volt, hogy az ipari kibocsátás 2009 márciusától, a kereskedelmi célú teherszállítás és az áruexport 2009 májusától, a GDP júniustól, az áruimport júliustól, a mezőgazdasági termelés és a beruházások augusztustól, míg a kiskereskedelmi forgalom októbertől fordult az előző hónaphoz képest növekedőre.³⁴

Miután a „fűtőanyag és energetikai komplexum” az orosz gazdaság kitüntetetten fontos szektora, és mert a magyar külkereskedelemben is meghatározó szerepe van, érdemes helyzetének válság alatti alakulását külön is megvizsgálni. Annál is inkább, mert a válsaggal csaknem egy időben bontakozott ki az a magyar belpolitikai vita, amelynek tárgya és tétje hazánk gázellátásának biztonsága volt. Ekkor csaptak ugyanis össze a két, egymással konkuráló gázvezetékterv – a *Déli Áramlat* és a *Nabucco* – hívei, illetve ellenfelei.

³² Дмитрий Медведев: *Россия, вперед!*, [online], é. n. Forrás: Kremlin.ru [2019. 12. 30.]

³³ Lásd az orosz statisztikai hivatal (Федеральная служба государственной статистики) honlapján: http://www.gks.ru/free_doc/2009/b09_01/1-0.htm

³⁴ Андрей Илларионов: *Бум – 2009*, [online], 2010. 01. 22. Forrás: Gazeta.ru [2019. 12. 30.]

A „fűtőanyag és energetikai komplexum” az az ágazat, amelynek bevételei adták ez idő tájt az orosz exportjüvedelmek több mint kétharmadát.³⁵ Az orosz kormányzat épp ezért érhetően tulajdonított – és tulajdonít ma is – kitüntetett jelentőséget e szektor fejlesztésének. Ennek volt egyik fontos korabeli dokumentuma az a 2030-ig előretékintő kormányzati energiasztratégia, amit 2009 novemberében véglegesítettek.³⁶ A kormányzat a gázexport növekedésének lehetőségét elsősorban az ázsiai piacok keresletének jelentős bővülésében látta. Ugyanakkor a stratégia a kőolaj tekintetében felettébb szerény, mindössze 10 százalékos növekedéssel kalkulált. Ebből arra lehetett következtetni, hogy már az orosz vezetés sem tartotta kizártnak, hogy Oroszország rövidesen elérheti olajkitermelése tetőpontját, ahonnan már csak lefelé vezet út.

A 2009-es dokumentum szerint az orosz energiaágazatnak még egy komoly kihívással kell már a nem túl távoli jövőben szembenéznie. Ez pedig azzal a technológiai újítással függött össze, amely lehetővé tette a földgáz palarétegekből történő, a korábbiaknál jóval hatékonyabb és olcsóbb kinyerését. E technológiai „ugrásnak” köszönhetően az Egyesült Államok a palagázt immár feleakkora költséggel tudta kitermelni, mint amekkora az általa importált cseppfolyós gáz korabeli átlagára volt. Korábban még az amerikai elemzők is úgy gondolták, hogy a palagáz aránya az Egyesült Államok gázfelhasználásában még 2030-ban is csak legfeljebb 10-12 százaléknyi lesz, de látva a technológiai újítások következményeit, felülvizsgálták prognózisukat. Az új előrejelzés szerint a palagáz amerikai felhasználásának aránya 20-22 év múlva akár az 50 százalékot is elérheti majd, annál is inkább, mert mindezzel párhuzamosan mintegy 35 százalékkal megnövelték az amerikai gáztartalmak becsült nagyságát is. Ezek a fejlemények már önmagukban stratégiai jelentőségű változásokat sejtetettek. Ráadásul egyes szakértői vélemények szerint palagázt nemcsak az Egyesült Államokban lehet találni, de Lengyelországban, Németországban, Franciaországban és Svédországban is, sőt olyan Európán kívüli nagy energiafogyasztók területén is, mint amilyen Kína és India. Már akkor sejthe-

³⁵ Ez 2006-ban 68,5 százalékos részesedést jelentett, 2007-ben 67,7 százalékos, míg 2008-ban 68,8 százalékos. Lásd az Oroszországi Föderáció Gazdaságfejlesztési Minisztériumának hivatalos exportstatisztikáját: [Российский экспорт в 2008 году](#), [online], 2010. 01. 22. Forrás: [energystrategy.ru](#) [2021. 02. 30.], valamint a 2006-2007 és 2008-2009-es időszakokra vonatkozó külkereskedelmi statisztikákat: [Внешнеторговый оборот России](#), [online], 2007. Forrás: [gks.ru](#) [2021. 04. 04.] illetve [Внешнеторговый оборот России](#), [online], 2009. Forrás: [gks.ru](#) [2021. 04. 04.]. Szintén érdekes lehet az alábbi tanulmány, mely a fűtőanyag és energetikai komplexum szerepét vizsgálja a 2005 és 2013 közötti periódusban: B. A. МАЛАХОВ, К. В. НЕСЫТЫХ: [О роли топливно-энергетического комплекса в экономике России](#), [online], é. n. Forrás: [institutiones.com](#)

³⁶ A kormány által 2009. november 13-án elfogadott energiasztratégiát lásd: [Энергетическая стратегия России на период до 2030 года](#), [online], 2010. 01. 22. Forrás: [energystrategy.ru](#) [2021. 02. 30.]

tő volt, hogy amennyiben az Egyesült Államokban kifejlesztett technológia eljut ezekre a potenciális kitermelőhelyekre is, úgy jelentős átrendeződés következhet be az európai gázpiacon, aminek Oroszország aligha lesz nyertese.

A Gazpromnak azonban nemcsak jövőbeli kockázatokkal kellett számolnia, de a globális válság keltette közvetlen hatásokkal is. Az utóbbi megmutatkozott már a Gazprom 2009-es eredményeiben, mert mind a kitermelt gáz mennyisége, mind annak exportja, mind pedig a cég bevétele jelentősen visszaesett. Ennek következtében felül kellett vizsgálni a vállalat beruházási terveit. A gázóriás még így is arra kényszerült, hogy a tervezettnél jóval nagyobb mértékben növelje hitelfelvételeit. Ezt annak ellenére is meg kellett tennie, hogy hitelállománya már 2007 végén meghaladta a kritikusan magas, 60 milliárd dolláros szintet.³⁷ A Gazprom vezetése kényszerhelyzetbe került, ezért a 2009-re tervezett 3 milliárd dollárnyi hitelfelvétel összegét meg kellett háromszoroznia.³⁸ Az orosz gázexport, ahogy a kitermelés is, a válság előtti években folyamatosan nőtt. Ebben közrejátszott az is, hogy a Gazprom 2006-ban megkapta az orosz földgáz kizárólagos exportjogát. Oroszország gázt egészen 2009 tavaszáig – amikor is üzembe állították az ország első gáz-cseppfolyósító üzemét a Szahalin-szigeten – csak és kizárólag európai piacokra szállított, valamint Törökországba. Ezek a szállítások kizárólag vezetéken történtek. Mindez világosan mutatja az úgynevezett magisztrális vezetékek jelentőségét, illetve azt, hogy miért tulajdonított olyan rendkívüli fontosságot e rendszer bővítésének mind a Kreml, mind pedig a Gazprom.

Oroszország a kétezres évek derekától, élén – a hol államfőként, hol miniszterelnökként funkcionáló, ám mindkét hiposztázisában az ország első számú vezetőjeként elismert – Putyinnal, arra tett kísérletet, hogy olyan új szállítási útvonalakat építsen ki Nyugat-Európa felé, amelyek a Moszkva számára politikai kockázatokat jelentő tranzitállamokat megkerülik, illetve kiiktatják. Ennek a nagyszabású tervnek két pillére volt, a Balti-tenger medrében fektetendő *Északi Áramlat*, és a Fekete-tenger mélyén megépítendő *Déli Áramlat*. Az előbbi végső kapacitását eredetileg – két, egyaránt 27,5 milliárd köbméter/év teljesítményű vezeték fektetésével – 55 milliárd köbméter/évre tervezték, míg az utóbbit 63 milliárd köbméteresre. A két Áramlat megépítésével Moszkva eredetileg két célt szeretett volna elérni. Egyrészt, szerette volna segítségükkel a már meglévő – Ukrajnán és Belaruszon áthaladó – szállítási kapacitásait jelentősen bővíteni, jórészt azért, mert a globális válság

³⁷ Николай МАРКОВ: На фоне заката империи доллара, *Нефть России*, 2008/december, 29.

³⁸ «Газпром»: планы, риски, перспективы, Фонд национальной энергетической безопасности, Москва, 2009/november, 12.

előtti időszakban komolyan lehetett feltételezni, hogy az Európai Unió országainak gázimportigénye már 2020-ig is legkevesebb évi 100 milliárd köbméterrel bővül majd. A Kreml szerette volna, ha e növekvő kereslet jó részét a Gazprom elégítette volna ki. Másrészt, Oroszország ezekkel az elkerülő vezetékekkel olyan új kapacitásokhoz is próbált jutni, amelyekkel részben tehermentesíthette volna a már évtizedek óta működő ukrán rendszert és a kilencvenes évek végén üzembe állított Belaruzon áthaladó *Jamal*-vezetékét. Elvileg a két Áramlat megépítésével Moszkvának arra is lehetősége nyílt volna – már amennyiben középtávon nem nőne jelentősen Európa gázimport-igénye –, hogy az addig Ukrajnán áthaladó évi 110-120 milliárd köbméternyi gázt ezekre a tenger alatti rendszerekre terelje át.

Ám már 2008 végére kiderült, hogy a Gazpromban a bizonytalan európai gázpiaci kilátások miatt is az Északi Áramlat élvez prioritást. E vezeték megépítésének – szemben déli társánál – mindig is jóval komolyabbak voltak az esélyei, többek között azért is, mert Moszkvát Európa legerősebb gazdasága, a német segítette ebben. Ráadásul, már 2007 őszére az is kiderült, hogy a vezeték megépítésében nemcsak Németország érdekelt, de Hollandia is. A németalföldi állam gázcége, az N. V. Nederlandse Gasunie ugyanis ekkor jelentette be, hogy kész megvenni az Északi Áramlat két német tulajdonosától – az E.ON Ruhrgastól és a Wintershalltól – a részvények 4,5-4,5 százalékát.³⁹ Ez utóbb meg is történt, és ezzel első körben ki is alakult az Északi Áramlat tenger alatti szakaszának tulajdonosi szerkezete. Abban a Gazprom részesedése 51 százalékos, a két német cégé 20-20 százalékos, míg a holland gázipari vállalaté 9 százalékos volt. Ám ezzel még távolról sem vált véglegessé a tulajdonosi szerkezet. 2009 őszén a francia GDF Suez (ma: ENGIE) jelentette be, hogy előrehaladott tárgyalásokat folytat az Északi Áramlathoz történő csatlakozásáról.⁴⁰ A hollandok, majd a franciák belépése⁴¹ a projekt tulajdonosi körébe tovább erősítette a terv megvalósulásának esélyeit.⁴² Amit még inkább megerősített Dánia és Svédország 2009 őszi bejelentése, mely szerint nem látják környezetvédelmi akadályát annak, hogy a tengeri talapzaton lefektessék a vezetékét. Ezután a projekt megkapta a német és orosz, végül pedig a finn engedélyeket is, majd 2010 áprilisában megkezdődött a vezeték tengeralatti

³⁹ Игорь ГЛЕБОВ: *Голландцы присоединяются к «Северному потоку»*, [online], 2007. november. Forrás: Eprussia.ru [2019. 12. 30.]

⁴⁰ *GDF Suez близка к покупке доли в «Северном потоке»*, [online], 2009. 11. 26. Forrás: Gazeta.ru [2019. 12. 30.]

⁴¹ A francia energetikai cég végül 2010. június 19-én csatlakozott az Északi Áramlathoz. Lásd: *GDF Suez присоединяется к проекту «Северный поток»*, [online], 2010. 06. 19. Forrás: Gazprom.ru [2019. 12. 30.]

⁴² A Nord Stream AG tulajdonosi szerkezete a következőképpen alakult: Gazprom: 51%, Wintershall: 15,5%, E.ON: 15,5%, Gasunie: 9%, ENGIE: 9%. Lásd: *«Северный поток»*, [online]. Forrás: Gazprom.ru [2019. 12. 30.]

szakaszának telepítése. A vezetékrendszer két, egymással párhuzamos ága közül az első 2011 novemberében, míg a második 2012 októberében állt üzembe.⁴³

Ezzel szemben egészen másképp alakult a délkelet-európai „testvérvezeték” sorsa. Ahogy a *Nabucco* – amire még visszatérünk –, úgy a Déli Áramlat kapcsán is számos kétség merült fel a projekt életképességét illetően. Igaz, ezek a kétségek nagyon különböztek egymástól. Egy dolog azonban mindig is bizonyosnak tűnt. Az tudniillik, hogy Moszkva, ha elszánja magát – kerüljön az bármennyibe is –, meg tudja majd építeni a vezetékot, mert lesz hozzá elég pénze, gáza és – a bonyolult műszaki feladatot megoldani képes – technológiája is. Az utóbbira az olasz energiaóriás, az ENI együttműködési készsége volt a biztosíték. 2008 nyarán azonban Oroszországot is elérte a gazdasági világválság és az addig imponáló valutatartalékok kezdtek drámai ütemben apadni. Már csak ezért sem okozhatott komolyabb meglepetést az a 2008 végén az orosz energetikai szaksajtóban megszéllőztetett hír, hogy a Déli Áramlat megépítésének terve nem egészen úgy szerepelt a Gazprom igazgatótanácsa által megtárgyalt stratégiai fejlesztési tervben, mint amit tényleg meg akarnának építeni. Időközben ugyanis nyilvánosságra került az oroszországi gázszektor 2030-ig előretékintő fejlesztési terve,⁴⁴ amely többszöri átdolgozás után 2008 végén került a kormány elé.⁴⁵ Ez az átfogó, a gázszektor minden releváns területét tárgyaló fejlesztési terv több szempontból is felettebb árulkodó volt. Például azért, mert ebből a tervből nemcsak a 2006-ban beharangozott nyugat-kínai *Altaj-vezeték* hiányzott, de hiányzott a közép-ázsiai gázt Oroszország felé eljuttatni képes, az addigi szállítási kapacitásokat jelentősen kibővítő *Kaspi-tenger menti vezeték* terve is. És ami magyar szempontból a legérdekesebb volt az az, hogy ugyan szerepelt benne a Déli Áramlat, de csak annak oroszországi szárazföldi szakaszával (2400 km). Eközben egy szó sem esett a 900 km-es tengeralatti szakasról és az európai nyomvonalról.⁴⁶ Ezzel szemben ott volt a dokumentumban az Északi Áramlat, mind a szárazföldi oroszországi szakaszával (917 km), mind a tengerfenéki részével (1200 km). Ráadásul, ez a vezeték úgy szerepelt a fejlesztési tervben, mint aminek 2011 és 2012 között el is kell készülnie. (Az Északi Áramlat szárazföldi szakaszát már 2006-ban elkezdték építeni, míg a tengeralattit – mint ahogy erre már utaltunk – 2010 áprilisában.) Ugyanakkor a Déli Áramlathoz tartozó 2400 km-

⁴³ Lásd: uo.

⁴⁴ Генеральная схема развития газовой отрасли РФ: 2008–2030, [online], 2008. Forrás: Energyland.info [2019. 12. 30.]

⁴⁵ Ольга Виноградова: «Газпром» передал в Минэнерго «корпоративную» Генсхему развития отрасли, *Нефтегазовая вертикаль*, 2008. /№ 21-22., 42–47.

⁴⁶ Lásd: uo., 46.

es oroszországi szárazföldi szakaszból 2008 végéig egyetlen métert sem fektettek le, ami érthető is volt, hiszen a stratégiai fejlesztési tervben e szakasz átadásának tervezett időpontját 2015 és 2024 közé tették.⁴⁷ Ez sokat elárult Moszkva tényleges terveiről. Ami még ennél is többet mondott az az, hogy miközben a 2008 és 2030 közti időszakban Moszkva mintegy 21–27 ezer km-nyi magisztrális gázvezeték tervezett lefektetni, aközben mindössze két jelentős gáztartalékkal rendelkező mező termelésbe állítását irányozta elő. Ez pedig a Jamal-félszigeten található *bovanyenkovói*, és a Barents-tengeren lévő *Stockman* gázlelőhely. Ugyanakkor a Déli Áramlat feltöltését biztosító kitermelőhelyek üzembeállításáról egyetlen mondat sem szerepelt a dokumentumban. Mindez azt valószínűsítette, hogy Moszkva – érzékelve pénzügyi nehézségeit, valamint az európai gázigények visszaesését, illetve azok középtávon is csak igen mérsékelttel bővülő növekedését – csak egyetlen gigaprojektre volt hajlandó ezen túl koncentrálni, ez pedig az Északi Áramlat volt. Déli „testvérét” ugyan nem felejtették el, de azzal kapcsolatban ettől kezdve nem történt más, mint annak a képzetnek a fenntartása, hogy Moszkva kész és képes a vezeték megépítésére – ami egyébként megfelelt a tényeknek –, de egyelőre nincs olyan helyzet, hogy végérvényes döntést kellene hoznia. Ezen az sem változtatott, hogy 2009. május közepén Szocsiban bejelentették – miután új szándéknyilatkozatot írtak alá az olaszokkal –, hogy a felek a vezeték addig tervezett 31 milliárd köbméter/év kapacitását készek 63 milliárdosra növelni.⁴⁸ Ez akkor nem volt több merő retorikánál, a „hitelt érdemlő képzet” továbberősítésénél. Erre – vagyis Moszkva időnyerésére – utalt a 2009 márciusában aláírt magyar–orosz megállapodás tartalma is. Abból ugyanis világosan kitetszett, hogy az orosz vezetés időt akart nyerni, mert számos fontos kérdésben nem látott tisztán és ezért próbálta elodázní a végső döntést.

Moszkva legfőképp azért halogatta a kötelező érvényű végső döntést, mert maga sem volt biztos abban, hogy valóban szüksége lesz a Déli Áramlatra. És ennek több oka is volt. Az első, s talán a legfontosabb, hogy egyáltalán nem tűnt biztosnak az európai gázfogyasztás korábban feltételezett növekedése. Orosz részről ugyan továbbra is hajtogatták, hogy az EU gázimportigénye 2020-ra legkevesebb évi 100 milliárd köbméterrel fog nőni. Ez azonban akkorra már erősen kétségessé vált. Az Európai Unió 2008 novemberében közreadott új energiapolitikai koncepciója ugyanis azzal számolt, hogy amennyiben az abban foglaltakat sikerül teljesíteni – a fajlagos energiaigény csökkentésével, a megújuló energiafajták arányának növelésével, az EU belső energiaforrásainak hatékonyabb kihasználásával stb. –,

⁴⁷ Lásd: uo., 46.

⁴⁸ «Южный поток» станет вдвое мощнее, [online], 2009. 05. 15. Forrás: Dni.ru [2019. 12. 30.]

úgy stratégiai értelemben egészen új helyzet jön létre. Az EU-koncepció ugyanis azzal számolt, hogy bizonyos feltételek teljesülése esetén 2020-ig sikerül szinten tartani, vagy csak igen korlátozott mértékben növelni az EU-országok gázimportigényét. (Ez az igény 2008-ban nettó évi 290 milliárd köbméter volt.) Az Európai Unió koncepciója ugyanis azt feltételezte, hogy 61 dollár/hordó kőolaj mellett – az új energetikai koncepció megvalósulása esetén – az EU országainak 2020-ban csak 337 milliárd köbméter/év nettó gázimportszükséglete lesz. De amennyiben a kőolaj átlagára 100 dollár/hordó szintre emelkednék, úgy mindez olyan „fegyelmező erővel” bírna, hogy az európai gázimportigény nemhogy nőne, épp ellenkezőleg, némiképp csökkenne is. Vagyis a koncepció még azt is elképzelhetőnek tartotta, hogy 2020-ig az EU gázimportigénye mindössze évi 45-55 milliárd köbméterrel, vagy még ennél is kisebb mértékben bővül majd.⁴⁹ Ha pedig ez így lesz, akkor nem lesz szükség arra a sok, ez idő tájt napirenden lévő tervezett vezetékre. Az esetleges pótlólagos igények teljesítésére ugyanis az Északi Áramlat önmagában is képes lesz. Egyébként is Oroszország a már akkor is működő három nagy, Európa felé tartó szállítási rendszerén át – vagyis Belaruzon, Ukrajnán és Törökországon keresztül – évente 185-189 milliárd köbméter földgázt szállítására volt képes, miközben a ténylegesen továbbított mennyiség – mind 2007-ben, mind 2008-ban – ennél kisebb volt.⁵⁰ Ha ehhez még azt is hozzátesszük, hogy e szárazföldi rendszerek kapacitását már viszonylag kis ráfordítással is jelentősen tovább lehetett volna bővíteni, akkor az is nyilvánvalóvá válik, hogy az orosz projektek is politikailag motiváltak voltak. Moszkvának azokat a félelmeit és rossz tapasztalatait tükrözték, amelyeket Lengyelországgal és Ukrajnával kapcsolatban szerzett.

A teljes képhez az is hozzátartozik, hogy az EU államainak gázimportigényét, illetve annak várható bővülését, nemcsak Oroszország szerette volna szállításaival „lefedni”, de más jelentős gázkitermelő országok is, így mindenekelőtt Norvégia, Algéria és a cseppfolyós formában mind nagyobb mennyiséget szállító Katar és Nigéria is. Katar 2009-ben 67 százalékkal növelte gázcseppfolyósító kapacitását, ami azt jelentette, hogy évi 167 milliárd köbméter gáz cseppfolyósítására vált képessé,⁵¹ még ha ezt akkor még nem is használta ki teljesen. Párhuzamosan ezzel, a válság előtti években az EU országai is jelentősen növelték a cseppfolyós gáz fogadására

⁴⁹ Erre vonatkozóan lásd: Ольга Виноградова: Почему Путин и «Газпром» сердятся? «Новая энергополитика» Еврокомиссии оставляет «Газпром» на задворках, *Нефтегазовая вертикаль*, 2008/№ 21-22., 6–9.

⁵⁰ *Маршруты экспорта газа из России: трубы и газопроводы*, Москва, Фонд Национальной Энергетической Безопасности (ФНЭБ), 2009. június, 16–17.

⁵¹ Наталья Гриб: «Газпром» закрыл Америку, [online], 2010. 01. 26. Forrás: Kommersant.ru [2019. 12. 30.]

és „visszaalakítására” alkalmas termináljait. Ezek kapacitása ekkorra már elérte az évi 70 milliárd köbmétert. Ez sok tekintetben új helyzet volt, amit tovább árnyalt az a körülmény is, hogy 2009-ben az EU 27 tagállamának gázfogyasztása 44 milliárd köbméterrel, vagyis 7,3 százalékkal esett vissza.⁵² Ugyancsak ezekre az évekre esett a palagáz észak-amerikai kitermelésének megugrása, ami már önmagában is azt sejtette, hogy a nem túl távoli jövőben jelentős piaci átrendeződéssel kell számolni. Ilyen körülmények között Oroszországnak komoly erőfeszítésébe került, hogy megőrizze európai pozícióit.

Ezekben az években vált széles körben elfogadott nézetté – és ebben nyilván szerepet játszott az oroszok ukránokkal megvívott 2006-os és 2009-es gázcsörtéje –, hogy Moszkva térségünkkel való kapcsolataiban előszeretettel él az energiafegyverrel, vagyis szállítási feltételül politikai elvárásokkal áll elő. Ezt az állítást azonban az egykori szovjet tagállamokon túli országok esetében nehéz lett volna bizonyítani, miközben az kétségtelen, hogy a velük külön-külön megkötött hosszú távú gázszerződések lehetőséget adtak Moszkvának arra, hogy az árképzésben visszaéljen erőfölényével. Ennek lehetőségével – többek között – annak függvényében élt, hogy a térség országai milyen mértékben bizonyultak megbízható tranzitállamoknak. Moszkva számára ugyanis nem ezek a köztes régióban lévő országok jelentették energiaszállításaik legfontosabb piacát, hanem Európa olyan jelentős államai, mint Németország, Franciaország és Olaszország.⁵³ Ugyanakkor ahhoz, hogy a velük szemben vállalt kötelezettségeit Moszkva teljesíteni tudja, szüksége volt a tranzitállamok – szállításokat sem politikai, sem technológiai, sem üzleti okokból nem akadályozó – közreműködésére. Épp ezért térségünk tranzithelyzetben lévő államainak moszkvai megítélése mindenekelőtt közvetítői szerepük megbízhatóságától függött. Ha ezek az országok biztosították az orosz szénhidrogénexport problémamentes eljuttatását a célországokba, akkor többé-kevésbé elégedett volt velük Moszkva; ha nem, akkor különböző konfliktusokra számíthattak.

A köztes Európa országaival szemben az energiafegyver bevetése kockázatos vállalkozás lett volna. Más volt a helyzet az egykori szovjet tagállamok esetében, ahol minden, az energiaszállításokkal összefüggő üzleti vagy technológiai természetű konfliktus azonnal politikai színezetet nyert, hol alappal, hol anélkül. A volt szovjet tagállamok – ellentétben az egykori szocialista országok nagy részével – nem tudhatták maguk mögött sem az EU, sem a NATO támogatását, illetve védelmét,

---

⁵² Lásd: uo.

⁵³ Lásd erre vonatkozóan: *Маршруты экспорта из России: трубы и газопроводы*, Москва, Фонд Национальной Энергетической Безопасности (ФНЭБ), 2009. június, 6. o.

így Oroszországgal szembeni kiszolgáltatottságuk jóval nagyobb volt. Ráadásul a posztszovjet térség államaiban mind a politikai osztály, mind a politikai közösség körében szép számmal akadtak olyanok, akik egyáltalán nem vették volna rossz néven az orosz befolyás növekedését. Ilyen, Moszkvát segítő számottevő csoport a „köztes Európa” országaiban sem a politikusok körében, sem a térség társadalmaiban nem volt jelen, így az azzal való ijesztgetés, hogy Oroszország a térség egyes országait „energetikai rabláncra veri”, nem volt több mint a politikai ellenfelet lejáratni igyekvő retorika.

2008-2009 idején az ellenzékben lévő pártok élesen bírálták a baloldali kormány Déli Áramlat melletti elköteleződését. Azok után, hogy Gyurcsány Ferenc 2008. február 28-án aláírta Moszkvában a gázvezeték megépítéséhez való magyar csatlakozásra vonatkozó kormányközi megállapodást, indulatos támadások célpontja lett. A Fidesz elnöke már aznap délután kijelentette, hogy a kormány ezzel a lépésével puccsot hajtott végre népe ellen. Az ellenzék szerint a kormánynak nem az olasz–oroszc együttműködésben épülő Déli Áramlat mellett kellett volna kiállnia, hanem az EU és az Egyesült Államok támogatását élvező Nabucco projekt mellett. A nyilvános vita még az előtt kezdődött el, hogy a globális pénzügyi válság elérte volna térségünket és Oroszországot. Vagyis még akkor köteleződött el a kormány, amikor minden arra vallott, hogy Európa energiaszükségletei már rövid távon is jelentősen nőni fognak. Ha pedig ez így van, akkor biztosítani kell a növekvő energiaigény kielégítésének feltételeit. Ez a válság előtt inkább tűnt biztosíthatónak a Déli Áramlat révén, mint a nyugatiak támogatását élvező Nabucco projekt által.

Kétségtelen, hogy a Nabucco-gázvezeték megépítése Magyarország érdeke lett volna. Mindenekelőtt azért, mert hazánk az EU-mezőnyben a kiszolgáltatott és sebezhetőbb országok közé tartozott. Ez annak volt a következménye, hogy közben a földgáz aránya a magyar energiamérlegen belül 45 százalék körül alakult, aközben annak több mint 80 százalékát külső piacokon – lényegében kizárólag Oroszországból – szereztük be. Ebből pedig az következett, hogy Magyarország számára fontos lett volna, ha diverzifikálhatta volna mind a lehetséges beszerzési forrásokat, mind a lehetséges szállítási útvonalakat. A Nabucco mindkét igényt kielégítette volna, amennyiben megépül. De nem épült meg, és ezt már ekkor, vagyis már a globális válság előtt is sejteni lehetett. A vezetéktervnek ugyanis volt egy felettébb érzékeny pontja: a vezeték feltöltéséhez szükséges megfelelő mennyi-

ségű földgáz hiánya.⁵⁴ Ilyen probléma a Déli Áramlat kapcsán soha nem merült fel, a Nabucco esetében viszont igen. Ez volt e terv Achilles-sarka. A Nabucco-vezeték gazdaságos üzemeltetéséhez ugyanis évről-évre mintegy 30 milliárd köbméternyi gázra lett volna szükség. E betöltendő mennyiséget a vezeték majdani üzemeltetői három irányból remélték beszerezni. Egyrészt a Kaszpi-tenger két oldalán található, jelentős szénhidrogénvagyonnal rendelkező egykori szovjet tagköztársaságok – Azerbajdzsán, Türkmenisztán, Üzbegisztán és Kazahsztán – készleteiből. Másrészt az európai gázpiacon mindaddig semmiféle szerepet nem játszó, ám a világ második legnagyobb igazolt gáztartalékával rendelkező Iránból. Harmadrészt pedig az akkor gyorsan konszolidálódónak remélt Irakból. Az utóbbi két lehetséges szállítóval kapcsolatban azonban a kezdet kezdetétől komoly kétségek merültek fel. Irak esetében a legkomolyabb problémát – az országban uralkodó káoszon túl – annak a megépítésre váró vezetéknek a biztonsága jelentette, amely kurdisztáni területeken áthaladva érte volna el a Nabucco-vezeték keleti végpontját, a törökországi Erzurumot. Irán pedig a nukleáris programja miatt körülötte kialakult tartós politikai bizonytalanság és az amerikaiak rosszallása miatt esett ki a megbízható forrásországok közül. A négy említett szovjet utódállam közül kettő – Üzbegisztán és Kazahsztán – pedig azért nem jöhetett komolyan számításba, mert az általuk kitermelt gáz jelentős részét felélték, míg az exportálható mennyiség csaknem egészét Oroszországnak adták el. Azerbajdzsán és Türkmenisztán helyzete azonban más volt. Baku leginkább azért tűnhetett reményteli partnernek Európa számára, mert kívül esik azon az északról Oroszország, délről Irán, nyugatról a Kaszpi-tenger által határolt és egyben Európától elzárt „transzkaszpi zsákon”, vagyis azon az elrekesztelt téren, ahová Türkmenisztán mellett Üzbegisztán és Kazahsztán is tartozik. Eme utóbbi országok kapcsán azért beszélhetünk Európától elzárt térről, mert hosszú időn át a Kaszpi-tenger rendezetlen státusza komoly – jogi és politikai – akadályt jelentett a tenger alatti vezetékfektetés előtt.⁵⁵ Ennek a bizonytalanságnak a fenntartásában az öt partmenti állam közül kettő – Irán és Oroszország – természetesen érdekeltek voltak. Az előbbi ezt többnyire nyíltan tette, míg az utóbbi

⁵⁴ A Nabucco ugyan nem épült meg, de helyette megépült – illetve részben még ma is épül – az a több elemből álló déli gázfolyosó, ami azeri földgázt hoz Délkelet-Európába. Azok után, hogy 2018 októberében elkészült a transz-anatóliai gázvezeték (TANAP) Róma megadta az engedélyt a Görögországon és Albánián át Olaszországba tartó transz-adriai gázvezeték (TAP) építésének megkezdéséhez. A közel 900 km hosszú vezeték kezdeti kapacitása évi 10 milliárd köbméter lesz, ami a későbbiekben elérheti akár a 20 milliárdot is.

⁵⁵ 2018 augusztusában az öt parti államnak – Azerbajdzsánnak, Iránnak, Kazahsztánnak, Oroszországnak és Türkmenisztánnak – sikerült megegyeznie a Kaszpi-tenger jogi státuszáról. A megegyezés tartalmára vonatkozóan lásd: Галина Мисливская: [В Кремле рассказали подробности Конвенции по Каспию](#), [online], 2018. 08. 10. Forrás: rg.ru [2021. 03. 30.]

a háttérből próbálta akadályozni a rendezetlen helyzet felszámolását. Ugyanakkor mindez nem érintette Azerbajdzsánt. A kaukázusi ország a Kaszpi-tenger innenső, nyugati oldalán terül el, így az általa kitermelt földgáznak nem kell átkelnie a tengeren. Vagyis az azeri gáz akadálymentesen juthatna el Európába, a szállításokat sem Irán, sem Oroszország nem tudná megakadályozni. De Azerbajdzsánnal is volt probléma, igaz, más természetű. Esetükben az jelentett gondot, hogy az azeri gáz önmagában nem lett volna elég a 30 milliárd köbméteresre tervezett Nabucco-vezeték feltöltéséhez. Ehhez más forrásokra is szükség lett volna. Ilyen forrásként kínálkozott Törkmenisztán. A világ negyedik legnagyobb igazolt gáztartalékával rendelkező közép-ázsiai ország viszont benne volt a „transzkaszpi zsákban”, ahonnan nyugat felé nem lehetett gázt kihozni. Ezt Moszkva és Teherán egyesült erővel tette lehetetlenné. Következésképpen kezdettől fogva nyilvánvaló volt, hogy Oroszország ellenében nem lehet megépíteni és megbízhatóan feltölteni a Nabucco-vezetékét. Ennek ellenére éveken át tartó vita folyt a kormány és az ellenzék között arról, hogy melyik vezeték megépítéséhez csatlakozzék Magyarország. 2008 végére azonban már sejteni lehetett, hogy nemcsak a Nabucco nem fog megépülni, de nagy valószínűséggel a Déli Áramlat sem. A Fidesz-kormány tehát akkor kezdte el pártját fogni az orosz–olasz vezetéknek, amikor annak megvalósítása végérvényesen ellehetetlenült, miközben amikor pedig volt realitása, élesen bírálta azt.

Gyurcsány Ferenc 2009. márciusi lemondását követően – kihasználva, hogy Magyarországnak épp nem volt kormányfője – Moszkva, anélkül, hogy ebben az ügyben előzetesen egyeztetett volna a magyar vezetéssel, barátságatlan lépésre szánta el magát. Március 29-én az orosz *Szurgutnyeftygaz* – nyilván élvezve a Kreml biztatását és támogatását – 1,4 milliárd euróért megvette az osztrák OMV-től a MOL 21,2 százalékos részvénycsomagját.⁵⁶

⁵⁶ Павел Котляр: «Сургутнефтегаз» купил 21,2% венгерской MOL, [online], 2009. 03. 30. Forrás: Infox.ru [2019. 12. 30.]

A második és harmadik Orbán-kormány Oroszország-politikája (2010–2020)

2009 őszétől, vagyis már az ellenzéki évek végétől, figyelmet érdemlő átalakuláson ment át a Fidesz Oroszország-politikája. Olyannyira, hogy ez az átalakulás a párt kormányra kerülését követően már nem egyszerűen a keleti politika pragmatikus fordulatát jelentette, hanem e politika térbeli kiterjesztését és tartalmi „átfogalmazását”. Az előbbi nyomán néhány egykori szovjet tagállam – mindenekelőtt Azerbajdzsán, Grúzia és Kazahsztán –, valamint Kína és az arab világ néhány országa Magyarország fontos külpolitikai és külgazdasági partnerévé lépett elő. Ez önmagában akár még indokolt is lehetett volna, ha ezért a magyar kormánynak nem kellett volna nem egy esetben aránytalanul magas politikai árat fizetnie. Ráadásul tette mindezt úgy, mintha a frissen felértékelt partneri kör képes lett volna ellensúlyozni a nyugati szövetségeseinkkel való kapcsolatainkban elszenvedett veszteségeinket. E politika tartalmi „átfogalmazása” pedig azzal járt, hogy a „keleti szél” retorikájába bevont országok megítélésében a magyar álláspont kezdett egyre megengedőbbé és elfogadóbbá válni.⁵⁷ Mindez éles ellentétben állt a Fidesz ellenzéki korszakában képviselt – még a pragmatikus kapcsolatépítést is határozottan elutasító – nézeteivel.

Ez az éles fordulat mindenekelőtt az Oroszországgal kapcsolatos energetikai együttműködés tekintetében mutatkozott meg a legfeltűnőbben. A Fidesz politikusai lépésről lépésre adták fel ellenzéki korszakukban képviselt álláspontjukat. Azt az álláspontot, amely éveken át teljes mértékben elfogadhatatlannak találta a Gyurcsány-kormány Déli Áramlattal kapcsolatos magatartását. A még ellenzékben lévő párt a baloldali kormányt oroszbarátsággal vádolva arra próbálta rábírní, hogy hagyjon fel az orosz–olasz együttműködésben megépíteni tervezett gázvezeték támogatásával és lépjen ki a projektből. A Gyurcsány-kormány azon döntésével kapcsolatosan pedig, amellyel 2008 elején – egy kormányközi megállapodás aláírásával – csatlakozott a Magyarországon áthaladó Déli Áramlat megépítéséhez, már az aláírás napjának délutánján kijelentette, hogy „a magyar kormány puccsot hajt végre a magyar parlament ellen, a magyar kormány puccsot hajt végre a saját népe ellen”.⁵⁸ 2009 őszétől azonban Orbán és környezete – készülve a kormányzásra – elkezdte felülvizsgálni korábbi álláspontját. Hatalomra kerülve pedig rövid időn belül éles fordulatot tettek. Ennek fontos állomása volt a Nemzeti Fejlesztési

⁵⁷ Lásd erre vonatkozóan RÁCZ András: *Magyarország Európában – Európa a világban*. In: KOLLER Boglárka, MARSAI Viktor: *Magyarország Európában, Európa a világban, Dialóg Campus*, [online], 2016. Forrás: szcientopedia.hu [2019. 12. 30.]

⁵⁸ Orbán Viktor: *Magyarországon puccs van*, [online], 2008. 02. 28. Forrás: Origo.hu [2019. 12. 30.]

Minisztérium 2010. augusztus derekán tett nyilatkozata. Az ugyanis – az előző kormányok álláspontjával lényegében megegyezően – leszögezte, hogy „egyoldalú gázellátási helyzete miatt Magyarország érdekelt úgy a különböző gázszállító útvonalak kiépítésében, mint a több forrásban. Így támogatja mind a Nabucco, mind a Déli Áramlat tranzitvezetékek megépítését és összekapcsolását a hazai elosztó rendszerekkel”.⁵⁹ Ez lényegét tekintve korrekt álláspont volt, mert Európában – mint ahogy erre már korábban is utaltunk – nem volt még egy olyan ország, amelynek gázellátása oly mértékben lett volna sérülékeny és kiszolgáltatott, mint Magyarorszáé. A problémát legfeljebb csak az jelentette, hogy ekkorra már a Déli Áramlat megépítése is éppoly valószínűtlenné vált, mint korábban a Nabuccóé.

Magyarország kényes és sebezhető gázellátási helyzetét tovább súlyosbította, hogy a teljes szükségletünk több mint négyötödét biztosító gázimport egyetlen vezetéken, az Ukrajnán áthaladó szállítórendszer egy leágazó szálán át történt. Ilyen helyzetben minden felelős kormánynak kötelessége volt keresni azokat a megoldásokat, amelyek valamilyen módon és mértékben csökkenthették volna az ellátás körüli bizonytalanságokat. A Déli Áramlat a terv 2007-es meghirdetésekor éppúgy a magyar gázellátás biztonságát növelő terv volt, mint az EU által támogatott Nabucco projekt.

Az utóbbi – ahogy már erre is utaltunk – elvileg kétségtelenül több előnyt kínált, mint vetélytársa, mert nemcsak új szállítási útvonalat ígért, de új – az oroszországitól független – beszerzési forrásokat is. Csakhogy a Nabucco projektnek, mint említettük, volt egy súlyos deficitje: nem látszódtak a vezeték megbízható feltöltésének forrásai. Azok az államok, amelyek elvileg feltöltői lehettek volna a vezetéknek, önállóságukban korlátozottak voltak. Vagyis senki sem lehetett biztos abban, hogy készek és képesek lesznek-e Moszkva akaratával szemben európai piacokra juttatni értékes energiahordozóikat. Politikai kiszolgáltatottságuk utóbb igazolódtott is, olyannyira, hogy azt maga Orbán Viktor is kénytelen volt elismerni, amikor 2012 áprilisában váratlanul – és mint később kiderült: kéretlenül – bejelentette, hogy a MOL elhagyja a Nabucco projektet, mert annak megvalósulása lényegében kilátástalanná vált.⁶⁰ Ez azonban már 2007-2008-ban – a Nabucco kontra Déli Áramlat vita kibontakozásakor is – sejthető volt. Az ellenzéki párt hosszú időn át úgy tett, mintha a Nabucco megépítése körüli problémák lényegtelenek lennének, míg Magyarország csatlakozása a Déli Áramlathoz „energetikai rabláncra” verné

⁵⁹ MARNITZ István: Nicsak, a Fidesz is támogatja a Déli áramlatot, [online], 2010. 08. 16. Forrás: Origo.hu [2019. 12. 30.]

⁶⁰ Orbán: a MOL is otthagya a Nabuccót, [online], 2012. 04. 23. Forrás: Origo.hu [2019. 12. 30.]

az országot. Vagyis a vita kibontakozásakor Orbán Viktor és pártja a legkevesbé sem volt tekintettel Magyarország kényes gázellátási helyzetére – szemben a 2010 augusztusától képviselt álláspontjukkal – és egy olyan gázvezetékterv egyoldalú támogatására szólította fel a Gyurcsány-kormányt, amelynek megvalósulási esélyei kezdet kezdetétől kétségesek voltak.

Azt, hogy ez mennyire így volt, és hogy e bizonytalanságok mindenekelőtt politikai okokkal függtek össze – többek között – az is jól mutatta, hogy a Türkmenisztánból kiinduló és Kínába tartó, első fázisában a Nabucco tervezett kapacitásával azonos transzeurázsiai gázvezetékét alig másfél év alatt meg tudták építeni. Eközben a Fidesz által egyoldalúan támogatott Nabuccóval – a megannyi politikai egyeztetésen és konferencián túl – lényegében nem történt semmi. Lehetett persze azt állítani – mint ahogy tette ezt Németh Zsolt, a Fidesz akkori külügyi kabinetvezetője is –, hogy a Nabucco építéséről rendelkező, 2009 júliusában, Ankarában aláírt kormányközi egyezmény maga volt az „energiapolitikai rendszerváltás”⁶¹, csak hogy ezt sem akkor, sem az óta nem támasztotta alá semmi. Egyrészt azért nem, mert nem épült meg a vezeték, és ez a perspektíva már akkor is felettébb valószínűnek tűnt, másrészt azért nem, mert ha meg is épült volna, Magyarországra azon legfeljebb csak évi 2,5 milliárd köbméter pótlólagos mennyiség jutott volna el. Nehéz lett volna ezt az akkori 12-13 milliárd köbméteres évi gázfogyasztásunk mellett „energetikai rendszerváltásként” elkönyvelni. Mint ahogy nehéz volt komolyan venni azt az állítást is, hogy a Déli Áramlat megépülésével jelentősen tovább nőtt volna Oroszország európai energetikai térnyerése. Ennek ellenére a Fidesz ellenzékben folyamatosan az orosz „energetikai mumus” rémképével riogatta a magyar társadalmat. Ahogy azonban kormányra kerültek, revideálták nézeteiket olyannyira, hogy a már korábban idézett 2010-es minisztériumi nyilatkozatban – egyébként helyesen – már az volt olvasható, hogy a kormányzat azért támogatja a Déli Áramlatot, mert ez a vezeték „az orosz gáz szállítását Ukrajna megkerülésével teszi”. Ez pedig azért előnyös, mert „az elmúlt évek tapasztalatai alapján a magyar földgázellátást külső tényezők – a tranzit- és forrásország (Ukrajna és Oroszország) vitái – veszélyeztetik a legnagyobb mértékben”.⁶² Valóban, éppen ezért tűnt az olasz–orosz együttműködésben épülő Déli Áramlat már 2007-2008 idején is vonzó, a magyar földgázellátás biztonságát növelő tervnek. És még azért – amit ugyancsak helyesen állapított meg a minisztériumi közlemény –, mert e viták rendezését még az Európai Unió legfelsőbb vezetésének nyomásgya-

⁶¹ Aláírták a Nabucco-megállapodást – Tények riport, [online], 2009. 07. 13. Forrás: Tények.hu [2019. 12. 30.]

⁶² MARNITZ István: Nicsak, a Fidesz is támogatja a Déli áramlatot, [online], 2010. 08. 16. Forrás: Origo.hu [2019. 12. 30.]

korlása sem tudta érdemben befolyásolni. Ehhez képest alig másfél évvel korábban, a második ukrán–oroszc gázcsörte idején a Fideszhez közelálló Budapest Analyses 2009. január 30-i konfliktussal foglalkozó elemzése egyenesen úgy fogalmazott, hogy „az unió cselekvésének késedelmes volta részben annak is köszönhető, hogy a leginkább érdekelt felek, köztük a magyar kormány sem lépett fel elég erélyesen”.⁶³

Orbán Viktor – aki politikai pályafutása kezdetétől bizalmatlan volt Oroszországgal szemben, és aki első kormányzása idején szinte minden alkalmat megragadott arra, hogy Moszkvával szembeni fenntartásait hangoztassa – némi szünet után 2007-ben érezte meg újra annak lehetőségét, hogy az orosz kártya ismételt kijátszásával visszanyerheti Washington bizalmát. A Fidesz ettől kezdve nap nap után hajtogatta, hogy nem szeretné, ha Magyarország a Gazprom legvidámabb barakkja lenne⁶⁴, és nem érti a magyar kormány politikáját, amely szerinte – mint ahogy ezt 2007 novemberében, soros amerikai látogatásakor megjegyezte – továbbra is a Nyugat és a Kelet közti híd szerepét szánja Magyarországnak, holott „mi nem híd vagyunk, hanem hídfő, méghozzá a nyugati oldalon”.⁶⁵ És ha „hídfők” vagyunk, akkor nagyon is érthető, hogy miért kellett „a magyar nép ellen végrehajtott puccsnak” kikiáltani a Gyurcsány-kormány Déli Áramlatra vonatkozó első – a feleket egyébként még semmire nem kötelező – megállapodását. De miért is lett volna mindez érdekes, ha nem a tényleges helyzet bemutatása volt a cél, hanem annak súlykolása, hogy a magyar kormány külön utakon jár, mert oroszbarát. Ez a vízió egészen odáig terebélyesedett, hogy Németh Zsolt, a Fidesz vezető külpolitikusa még 2009 áprilisában is – alig fél évvel Orbán Viktor fordulatot jelentő szentpétervári útja előtt – úgy gondolta, hogy az Oroszországhoz fűződő kapcsolatok a magyar külpolitika „pregnáns” vitatémája, amihez hasonló „orientációs vita” csak Szerbiában van.

A Fidesz politikusai ellenzékben folyamatosan azt ismételték, hogy az Egyesült Államok európai jelenlétére mindenekelőtt Oroszország fokozódó expanzionizmusa miatt van szükség. Németh Zsolt 2008 októberében, közvetlenül az amerikai elnökválasztás előtt a *Konzervatórium* körkérdésére válaszolva egyenesen azt állította, hogy „az amerikai jelenlétre és kapcsolatokra különösen egy olyan időszakban van szükség, amikor Oroszország megpróbálja megint kialakítani érdekszféráit, ami meggyőződésem szerint a legnagyobb biztonsági kockázat számunkra”.⁶⁶

⁶³ Budapest Analyses: Az orosz–ukrán gázvita hatása, [online]. Forrás: Nye.hu [2019. 12. 30.]

⁶⁴ Orbán: nem akarunk a Gazprom legvidámabb barakkja lenni, [online], 2007. 01. 03. Forrás: Index.hu [2019. 12. 30.]

⁶⁵ Sz. Bíró Zoltán: Politikai diskurzusok Oroszországról. A „Népszabadság-vita” folytatása, [online], 2010. 09. 10. Forrás: Oroszvilag.hu [2019. 12. 30.]

⁶⁶ A Konzervatórium körkérdése az amerikai elnökválasztásról, [online], 2008. 10. 30. Forrás: Konzervatorium.blog.hu [2019. 12. 30.]

Hatalomra kerülve azonban a Fidesz politikusai kezdtek egészen másképp vélekedni erről. Ennek volt első jele az a feltűnő hallgatás, amely köreikben az oroszországi belpolitikai helyzet átalakulását övezte. A Fidesz kormányra kerülve nemcsak erről kezdett megfélekedni, de Moszkva korábban élesen bírált érdekszféra-politikájáról is. Nehéz magyarázatot találni arra, hogy amikor ez az érdekszféra-politika még csak nagyon visszafogottan mutatkozott meg, akkor az a Fidesz-politikusok körében éles bírálatot váltott ki, ám amikor ez a szemlélet és gyakorlat az orosz külpolitika domináns elemévé vált a Krím anektálását követően, kritikának már nyoma sem volt. Az ellenzéki években követett magatartáshoz képest váratlan volt Orbán 2009 novemberében tett szentpétervári útja és rövid találkozója Putyinnal. Miként Martonyi János 2010. március 18-i Magyar Hírlapnak adott interjúja is, amelyben a jövőendő külügyminiszter a Fidesz-kormány stratégiai céljait összegezve már úgy fogalmazott, hogy „jó szövetségi viszony az Egyesült Államokkal, barátság Oroszországgal”.⁶⁷ Egy ideig úgy tűnt, hogy ennek az új keletű barátságnak egyetlen célja van: a MOL-papírok megszerzése. Ám azt követően, hogy a miniszterelnök, Orbán Viktor 2011. május 24-én bejelentette a részvénycsomag magyar állami visszavásárlását⁶⁸ arra lehetett számítani, hogy újra távolságtartóvá válik a Fidesz-kormány Oroszország-politikája. De nem ez történt.

Egyelőre nehéz egyértelmű választ adni arra a kérdésre, hogy mikor született meg a döntés a paksi atomerőmű bővítéséről, illetve arról, hogy ennek megvalósítója a Roszatom lesz. Lehet, hogy a döntés már Orbán első miniszterelnökként tett moszkvai látogatása előtt megszületett, és a kormányfő már akkor, 2010 őszén felvetette ezt.⁶⁹ Bárhogy is történt, sem ekkor, sem a következő, 2013. január 31-én tett moszkvai látogatása során nem született megállapodás.⁷⁰ A magyar kormány azonban nem adta fel. Röviddel a miniszterelnök látogatása után, február végén Rogán Antal, a parlament gazdasági bizottságának elnöke utazott az orosz fővárosba, hogy találkozzék az orosz hatalompárt, az *Egységes Oroszország* vezetőivel. A látogatásról sem azt megelőzően, sem azt követően hosszú napokig nem jelent meg magyarországi híradás. Mintha a magyar delegáció szerette volna titokban tartani moszkvai útját. Látogatásuk azonban kiderült, mert vendéglátóik,

⁶⁷ MÁTÉ T. Gyula: Határozott nemzeti külpolitikát, [online], 2010. 03. 18. Forrás: Fidesz.hu [2019. 12. 30.]

⁶⁸ Orbán: visszaszereztük a MOL-t – IMF-pénzből, [online], 2011. 05. 14. Forrás: Portfolio.hu [2019. 12. 30.]

⁶⁹ Orbán első hivatalos látogatására 2010. november 30-án került sor.

Lásd: Orbán Putyinnal találkozott, [online], 2010. 11. 30. Forrás: Hvg.hu [2019. 12. 30.]

⁷⁰ Lásd: Orbán Putyinnak: szívesen látjuk az orosz cégeket, [online], 2013. 01. 31. Forrás: Hvg.hu [2019. 12. 30.]

az Egységes Oroszország párt honlapján beszámoltak a találkozóról,⁷¹ sőt még arról is, hogy Rogán Antal a tárgyalás során tájékoztatta partnereit arról, hogy a magyar jegybank „a napokban megvizsgálja a (deviza)tartalék felhalmozásának lehetőségét orosz rubelben a dollár nem stabil helyzete miatt”.⁷² Mindebből arra lehetett következtetni, hogy a magyar kormány párt ezzel a bizalmas közléssel próbált bizalmat kelteni maga iránt. Hogy végül mivel sikerült ezt a bizalmat elnyerni, illetve milyen egyéb orosz megfontolások állhattak a moszkvai álláspont megváltozása mögött, nehéz megítélni. Lehet, hogy a moszkvai álláspont módosulásában szerepet játszottak Magyarországon kívüli körülmények is, például az, hogy a Kremlben már 2013 őszétől érelődött annak lehetősége, hogy végül katonai eszközökkel avatkoznak be az ukrainai válságba és ennek következtében Oroszország nagy valószínűséggel elszigetelődik, ezért érdemes olyan partnerek után nézni, akik ezekben a kritikus időkben is kitartanak Moszkva mellett. Bármi is állt a Kreml döntésének hátterében, az semmit nem változtat azon a tényen, hogy Orbán harmadik moszkvai hivatalos útján, 2014. január 14-én megszületett az atomerőmű-bővítésre vonatkozó megállapodás.⁷³ Annak tartalma azonban jó ideig nem volt teljesen világos.

Lázár János miniszterelnökségi államtitkár röviddel a megállapodás aláírása után bejelentette, hogy az elmúlt negyven év legjobb üzlete kötött meg. Továbbá, hogy felettébb kedvező, a piacnál előnyösebb kamatfeltételekkel jutott Magyarország a paksi bővítés finanszírozásának 80 százalékát fedező 10 milliárd eurós orosz hitelhez.⁷⁴ Ennél többet nem árult el a magyar kormány.⁷⁵ A *Roszatom* honlapja azonban igen, ahogy több, a megállapodás részleteiről beszámoló moszkvai portál is. Az ezeken közreadott tájékoztatóból kiderült, hogy a felek – a magyar miniszterelnök és az orosz államfő jelenlétében – aláírtak egy „kormányközi megállapodást a nukleáris energia békés felhasználásának területén történő együttműködésről”. A megállapodást a magyar kormány nevében a nemzeti fejlesztési miniszter, Németh Lászlóné, míg orosz részről Szergej Kirijenko, a Roszatom vezérigazgatója írta alá. A megszületett egyezség a paksi atomerőmű további két energiablokkal történő bővítését irányozta elő. Továbbá azt, hogy az új blokkok nukleáris fűtőelemeit ugyancsak az orosz fél fogja biztosítani, akárcsak az új reaktorok

⁷¹ Железняк встретился с руководством правящей партии Венгрии, [online], 2013. 02. 28. Forrás: Er.ru [2019. 12. 30.]

⁷² Rogán Moszkvában a devizatartalék ügyében is tárgyal (3), [online], 2013. 03. 05. Forrás: Portfolio.hu [2019. 12. 30.]

⁷³ Az oroszok építik Paks két új blokkját, [online], 2014. 01. 14. Forrása Index.hu [2019. 12. 30.]

⁷⁴ Lázár: Az elmúlt 40 év legjobb üzlete a paksi bővítés, [online], 2014. 01. 16. Forrás: Origo.hu [2019. 12. 30.]

⁷⁵ Kiderült: egy éve folytak a titkos atomtárgyalások, [online], 2014. 01. 16. Forrás: Napi.hu [2019. 12. 30.]

szervizelését is. Ezen kívül aláírásra került még további három dokumentum. Ezt orosz részről a Roszatom egyik vállalata, a *JSC Rusatom Overseas*, míg magyar oldalról az *MVM* és a *Paks-2 Projektiroda* írta alá. Ez a három megállapodás – az alapdokumentummal összhangban – az új blokkok megépítésének, nukleáris fűtőanyaggal történő ellátásának és szervizelésének alapfeltételeit rögzítette. Valamint azt, hogy a felek az előzetesen egyeztetett és elfogadott menetrend szerint 2014 végéig kidolgozzák és aláírják azokat a szerződéseket, amelyek elengedhetetlenek ahhoz, hogy a terv „aktív megvalósulási szakaszába lépjen”.⁷⁶ Vagyis mindebből az derült ki, hogy a felek a megállapodás aláírásával a projekt keretfeltételeit jelölték ki, és még előttük állt a megállapodás részletes műszaki tartalmának kidolgozása és szerződéssé alakítása.

A Roszatom hivatalos közleménye a projekt pénzügyi tartalmáról és egyéb vonatkozásairól nem adott semmiféle tájékoztatást. A tárgyalást követő sajtóközleményekből azonban kiderült, hogy a felek megegyeztek egy Moszkva által folyósítandó 10 milliárd eurós hitelkeretről is. Ez a beruházás 80 százalékát hivatott fedezni. Mindebből arra lehetett következtetni, hogy a tárgyalás során megegyezhettek a két blokk megépítésének várható költségeiről is. A Roszatom közleménye azonban erről nem tett említést. Ugyanakkor a cég vezérigazgatója, Szergej Kirijenko több nyilatkozatában is utalt a várható költségekre. A megállapodás aláírásának másnapján egy moszkvai angol nyelvű lapnak nyilatkozva kijelentette, hogy a cég várható bevételei nem csak az erőműblokkok megépítéséből származnak majd, hanem az elhasznált nukleáris fűtőelemek kiszerezéséből, elszállításából és átmeneti tárolásából, merthogy ezek a költségek – értelemszerűen – nincsenek benne a megépítés költségeiben, miközben azzal közel azonos nagyságrendet képviselnek.⁷⁷

A hitel ügyében azonban némi eligazítással szolgált az orosz pénzügyminiszter RIA Novosztyi által idézett január 15-i nyilatkozata. Anton Sziluanov ugyanis megerősítette, hogy elvi egyezség született egy 10 milliárd euró felső határú orosz hitelfolyósításról, amely a paksi erőműbővítés finanszírozását szolgálja. Ugyanakkor hozzátette azt is, hogy a hitelkeret nagyságán túl lényegében semmiben nem egyeztek meg, leszámítva azt, hogy a hitel tíz év alatt lesz lehívható, majd ezt követően 21 év alatt kell majd azt visszafizetni. Mindez egyben azt is jelentette, hogy a hitel kamatfeltételeiben ekkor még nem állapodtak meg. Erre az orosz pénzügyminiszter külön is felhívta a figyelmet, amikor hangsúlyozta, hogy „az orosz fél a hitel feltételeinek meghatározásakor abból

⁷⁶ Lásd: РФ и Венгрия подписали соглашение о сооружении двух энергоблоков АЭС «Пакш», [online], 2014. 01. 14. Forrás: Nuclear.ru [2019. 12. 30.], illetve: Россия и Венгрия подписали соглашения о сотрудничестве в области атомной энергетике, [online], 2014. 01. 14. Forrás: Regnum.ru [2019. 12. 30.]

⁷⁷ Alexander PANIN: Hungary Gets \$14Bln Loan for Nuclear Plant, [online], 2014. 01. 14. Forrás: Themoscwotimes.com [2019. 12. 30.]

fog kiindulni, hogy Oroszország hasonló hitelhez milyen áron juthatna”.⁷⁸ A nyilatkozatnak ez a része kétségessé tette Lázár János néhány nappal később, a hitel piacnál kedvezőbb kamataira vonatkozó állítását. Az orosz pénzügyminiszter nyilatkozatának azonban nem ez volt az egyetlen figyelmet érdemlő eleme. Sziluanov ugyanis azt is megjegyezte, hogy a 2014-es szövetségi költségvetésben nem szerepel semmilyen formában e hitel forrása. Igaz, ehhez azt is hozzátette, hogy ezeket a forrásokat évről évre elő tudják majd teremteni. És ebben – az orosz gazdaság 2012 elejétől tartó gyengélkedése ellenére is – mindenki biztos lehet, már amennyiben valóban megszületik a végleges döntés a hitel folyósításáról. Ilyen döntés ugyanis a keretmegállapodás aláírásakor még nem volt. Ezt ugyancsak az orosz pénzügyminisztertől lehetett tudni, aki a már idézett nyilatkozatában arra hívta fel a figyelmet, hogy „Oroszország az idei év első felében hozhatja meg a végleges döntést a Magyarországnak folyósítandó hitelről”, már amennyiben a felek meg tudnak egyezni.⁷⁹ Anton Sziluanov úgy látta, hogy 2014 közepére lezárulhatnak az ezzel kapcsolatos egyeztetések és aláírásra kerülhet a minden részletet rögzítő hitelszerződés. Végül még ennél is korábban, már április 1-én sikerült a hitelfelvételről megegyezni és az erre vonatkozó megállapodást aláírni.⁸⁰

Mindez azt jelentette, hogy Magyarország ugyan még azt megelőzően jutott elvi megállapodásra az erőmű-blokkok bővítéséről, hogy Moszkva anektálta volna az Ukrajnához tartozó *Krím-félszigetet*, ám a kötelezettségekkel járó három szerződést – a megépítendő blokkok műszaki paramétereiről, a szervizelés feltételeiről, valamint az elhasznált fűtőanyagok kisereléséről, elszállításáról és átmeneti tárolásáról – már jóval azok után írta alá, hogy megtörtént az annexió, hogy elkezdődött a kelet-ukrajnai megyék fellázítása és, hogy július 17-én a szeparatista erők által ellenőrzött kelet-ukrajnai területek felett lelőtték a maláj utasszállító gépet.⁸¹ Ezek az események azonban nem térítették el a magyar kormányt attól, hogy szoros együttműködjék Oroszországgal egy olyan szenzitív, a felek kölcsönös és hosszantartó bizalmát feltételező területen, mint a nukleáris energetika.

Kétségtelen, hogy Oroszország Európa jelentős állama, és mint ilyen – normális esetben – Magyarország fontos partnere. Ám 2014 tavaszától, a Krím anektálásától

⁷⁸ Силуанов: РФ может предоставить Венгрии кредит в 9-10 млрд евро, [online], 2014. 01. 15. Forrás: Ria.ru [2019. 12. 30.]

⁷⁹ Lásd: uo.

⁸⁰ Lázár János ugyan március közepén még azt ígérte, hogy a kormány az Országgyűlés elé terjeszti az új paksi blokkok építésével kapcsolatos hitel-megállapodást, miután azt az orosz kormány elfogadta. Erre azonban nem került sor. A megállapodást úgy írta alá a kormány, hogy annak parlamenti vitája nem történt meg. Lásd: Aláírtuk a 10 milliárd eurós paksi gigahitelt, [online], 2014. 04. 01. Forrás: Index.hu [2019. 12. 30.]

⁸¹ A szóban forgó három szerződés aláírására 2014. december 9-én került sor. Lásd: 12,5 milliárd euróba fáj majd a Paks 2, [online], 2014. 12. 09. Forrás: Origo.hu [2019. 12. 30.]

radikálisan új helyzet állt elő. Ha Moszkva nem sértette volna meg a vele szomszédos Ukrajna szuverenitását és továbbra is a nemzetközi jog szabályait betartva alakította volna külpolitikáját, akkor aligha vitathatta volna bárki is az Oroszországgal fenntartott kapcsolatok fontosságát. Ezt egyedül a 2010-től kormányon lévő Fidesz vezető politikusai tették meg, amikor – mindezt kétségbe vonva – a 2006 és 2008 közt rendkívül élesen bírálták az akkor kormányzó szociálliberális koalíció Moszkvával pragmatikus kapcsolatokat kialakító politikáját. Tették ezt annak ellenére, hogy a két ország közti kereskedelmi forgalom azokban az években folyamatosan nőtt, nem úgy, mint 2010 után. Oroszország politikai rendszere ugyan akkor sem volt demokratikus, ám a putyini hatalomgyakorlás autokratikus jegyei még nem párosultak a civil társadalom folyamatos megfélemlítésével. A társadalmi többség pedig rendkívül hálás volt azért, hogy a kilencvenes évek káosza után számíthatott fizetésének és nyugdíjának időben történő kifizetésére. De nemcsak erre, hanem arra is, hogy jövedelmének reálértéke évről évre jelentősen nőni fog. És ebben nem is kellett csalatkoznia. A 2000 és 2008 közti reálbér-növekedés megközelítette az évenkénti 10 százalékot. 2006-ban például csaknem 14 százalékkal lett nagyobb a bérek és a nyugdíjak reálértéke. Ilyen körülmények között nem volt nehéz a társadalom többségének lojalitását elnyerni.

Annak ellenére, hogy Putyin első két elnöki ciklusa idején jelentősen nőtt a gazdaság teljesítménye, az ország mégsem növelte más közkiadásaihoz képest katonai költségvetését. A világ országainak militarizáltsági szintjét mérő tekintélyes bonni kutató központ, a Bonn International Center for Conversion (*BICC*) kimutatásai szerint Oroszország ezekben az években ebben a rangsorban egyre hátrább került. 2009-ben már csak a kilencedik hely volt az övé, miközben 1992-ben még a világ leginkább militarizált országának számított. Igaz, ez akkor nem valamiféle politikai elhatározás következménye volt, hanem annak az aszimmetrikus örökségnek az eredménye, hogy miközben Moszkvának jutott a Szovjetunió felbomlása nyomán a szövetségi haderő négyötöde, aközben a szovjet gazdaságnak csak alig több mint felét örökölte meg. Eme előnytelen arány következményeinek fokozatos megszűnése nemcsak a gazdasági visszaesés éveire volt jellemző, de a gyors növekedés globális válságot megelőző szakaszára is. Ez a tendencia változott meg 2010-ben, amikortól is Oroszország a többi közkiadásaihoz képest elkezdett újra egyre nagyobb arányban katonai célokra költeni. Ennek következményeként a BICC listáján Oroszország 2013-ban már a 4. helyen szerepelt. Egy évvel később ugyan egy hellyel hátrább került, de még így is a világ egyik leginkább militarizált országának számított.⁸² Ráadásul erre

⁸² Jan GREBE: *Global Militarisation Index 2014*, [online], 2014. Forrás: Bicc.de [2019. 12. 30.]

a fordulatra még azt megelőzően került sor, hogy az ukrainai válság kialakult volna. Ez azonban a legkevésbé sem készítette óvatosságra a „keleti nyitást” meghirdető Fidesz-kormányt. Ahogy az orosz gazdaság növekedési ütemének 2012 elejétől kezdődő folyamatos lassulása, úgy az ország ismételt militarizálódása sem aggasztotta a jobboldali kormányzatot. Az ugyanis épp akkor fordult Moszkva felé, amikor a korábbiaknál sokkal inkább lett volna indokolt az óvatosság. De nemcsak a fentiek miatt, de azért is, mert 2011-2012 fordulójától Oroszországban új belpolitikai időszámítás kezdődött. Az elcsalt elnökválasztások a születőben lévő nagyvárosi középosztály körében heves tiltakozási hullámot váltottak ki.⁸³ A kezdetben tétova hatalom 2012 nyarától határozott politikai fordulatot tett és új törvények, illetve törvénymódosítások sorával megpróbálta megfélemlíteni a rendszer ellenfeleit.⁸⁴ Ez azonban a legkevésbé sem aggasztotta a magyar kormányt. Az ellenzéki években az orosz belpolitika iránt még oly nagy érdeklődést mutató és akkor még felettébb kritikus Fidesz épp akkor fordította el a fejét, amikor a putyini rezsim látványos represszív fordulatot tett. Ennek – túl azon, hogy a kormány igyekezett jó kapcsolatokat kialakítani Moszkvával – az lehetett az oka, hogy a hatalomra került jobboldali pártszövetség is ekkor kezdett illiberális irányváltásba.

Ha mindez nem jelentett volna elég okot az Oroszországgal kapcsolatos politika korrekciójára – a Moszkvától való eltávolodásra –, akkor a 2013 novemberétől egyre inkább kiéleződő ukrainai válságnak már meg kellett volna szólaltatnia a vészcsengőt. Ez azonban elmaradt és a Fidesz-kormány – semmitől sem zavartatva – folytatta kétértelmű Oroszország-politikáját. Nehéz eldönteni, hogy a tájékozatlanság, a térség ügyeiben való járatlanság, avagy valamilyen Moszkvával megkötött háttéralku tartotta és tartja ma is a kétértelműségek zavarba ejtő pályáján a hivatalos magyar politikát. Nem érzékelti azt a háttérben zajló erős orosz nyomásgyakorlást, amellyel Moszkva már 2013 nyarától próbálta visszatartani Kijevet az akkor már parafált EU-s társulási szerződés aláírásától, súlyos hiba volt. Mindez arra vallott, hogy vagy a diplomáciai képviselők, illetve a nemzetbiztonsági szolgálatok, vagy a politikai döntéshozók voltak képtelenek súlyuknak megfelelően érzékelti és értelmezni a történeteket. Pedig még nyilvános forrásokból is jól kivehető volt az orosz nyomásgyakorlás számos, egyre durvábbá váló eleme, a 2013-as nyár végi vámháborútól az újabb gázcsörtével való fenyegetésig. A Krím-félszigeten történeteket sem lett volna nehéz figyelemmel kísérni. Már csak azért sem,

⁸³ Erre vonatkozóan lásd: Марина Ступакова, Ирина Берлянд (szerk.): *Разгневанные наблюдатели. Фальсификации парламентских выборов глазами очевидцев*, Москва, 2012.

⁸⁴ Lásd: Sz. Bíró Zoltán: A putyini rendszer: kísérlet a hatalom stabilitásának helyreállítására, *Tiszatáj*, 67. évf. 8. sz. (2013. augusztus), 119–127.

mert már 2014. február végén tudni lehetett – és nem az orosz ellenzéki sajtóból, hanem a minőségi orosz politikai lapok némelyikéből –, hogy valójában mi is történik a félszigeten. A vezető moszkvai újságok már az események másnapján megírták, hogy a krími parlament épületét február 26-áról 27-ére körbevevő „zöld emberkék” nem mások, mint az orosz vezérkar Felderítő Főcsoportfőnöksége különleges alakulatainak katonái.⁸⁵ És már jó ideje az is tudható – miközben ezt már a kezdet kezdetétől sejteni lehetett – hogy a 2014. február 27-én a félsziget fővárosában, Szimferopolban összeülő parlament csak azért tudta elmozdítani az Ukrajnához tartozó autonóm köztársaság vezetőit, köztük a helyi kormányfőt, mert az állig felfegyverzett „zöld emberkék” erővel összegyűjtötték őket. És ezt nem mástól lehetett tudni, mint magától a donyecki fegyveres ellenállás későbbi vezetőjétől, Igor Girkintől (Sztrelkovtól), aki egy televíziós vitaműsorban arra szólította fel a putyini rendszer egyik közismert propagandistáját, Nyikolaj Sztarikovot, hogy a Krímbe történtek kapcsán csak arról beszéljen, amit hitelt érdemlően bizonyítani is tud. Girkin emlékeztette partnerét, hogy ő – ellentétben Sztarikovval – már jóval a február végi események előtt a Krímbe érkezett és felfegyverzett társaival csak a megfelelő pillanatra – utasításra – várt, hogy akcióba lépjen. A krími történések mögött pedig – állította Girkin – nem a „spontán előtörő népakarat” állt, hanem harcostársainak fellépése, akik – irányítása alatt – összegyűjtötték és a parlamentbe vitték a félsziget képviselőtestületének tagjait.⁸⁶ A donyecki szeparatisták későbbi hadügyminisztere szerint az Oroszországból érkező „zöld emberkék” nélkül semmi nem történt volna a félszigeten: ha ők nincsenek, a Krím máig Ukrajna része lenne.

De egy ideje már az is tudható, hogy a Krím elcsatolása és az orosz többségű kelet-ukrajnai területek destabilizálása mint terv már jóval a Janukovics-rendszer összeomlása előtt kész volt. Erről a Moszkvában megjelenő ellenzéki lap, a *Novaja Gazeta* főszerkesztője számolt be az *Eho Moszkvi* műsorában. Dmitrij Muratov a rádió 2015. február 20-i adásában elmondta, hogy a lap nemrég hozzájutott egy olyan, általuk messzemenően hitelesnek talált dokumentumhoz, amely már hetekkel Janukovics bukása előtt az ukrajnai orosz beavatkozás lehetséges forgatókönyvét tartalmazta. A főszerkesztő szerint a dokumentumot a „pravoszláv oligarchaként” emlegetett Konsztantyin Malofejev környezete készíthette. Olyan emberek voltak annak kidolgozói, akik szoros kapcsolatot ápoltak az elnöki adminisztrációval, és akiknek semmiféle problémát nem jelentett tervük Kremllel való megismertetése

⁸⁵ Alig egy hónappal a Krím annektálása után már maga Putyin is elismerte, hogy a „zöld emberkék” orosz katonák voltak. Lásd: [Путин признал, что «зеленые человечки» были российскими военнослужащими](#), [online], 2014. 04. 17. Forrás: Fontanka.ru [2019. 12. 30.]

⁸⁶ [И. Стрелков vs. Н. Стариков](#), [online]. Forrás: Youtube.com [2019. 12. 30.]

és egyeztetése. A dokumentum Muratov által hosszan idézett részleteiből egyértelműen kiderült, hogy annak szerzői világosan látták, Janukovics bármelyik pillanatban megbukhat. Erre a helyzetre pedig – hívta fel erre a figyelmet a dokumentum – fel kell készülni és ki kell használni az egyes ukrán területek erős elszakadási szándékát. Minderre pedig azért van szükség, hogy ezeket a területeket Oroszország magához csatolhassa. A dokumentum két területet emelt ki. Egyrészt a Krím-félszigetet, másrészt Harkiv-megyét. Az akcióterv ötödik pontja pedig kimondta, hogy a félsziget elszakadási törekvésének felerősítése érdekében átfogó kommunikációs stratégiát kell kidolgozni. A stratégiának igazolnia kell, hogy Moszkva délkelet-ukrajnai fellépését csak és kizárólag a kényszerűség szülte. Eközben három konkrét cél elérésére kell koncentrálni és politikai jelszóként meghirdetni. Egyfelől követelni kell Ukrajna föderalizálását, esetleg konföderalizálását. Másfelől fel kell vetni a keleti területeknek az oroszok irányította Vámunióhoz történő csatlakozását. Harmadrészt pedig meg kell teremteni e területek szuverenitását azért, hogy lehetségessé váljék Oroszországhoz való csatolásuk.⁸⁷ Mindebből egyértelműen kirajzolódott az a már korábban is sejtett moszkvai szándék, hogy a Kreml, ha kell, erőt is alkalmazva próbálja majd felügyelete alatt tartani Ukrajnát. Már korábban is voltak erre utaló jelek, sőt közvetett bizonyítékok is. Így – többek között – a Bloombergnek az a figyelmet érdemlő beszámolója, amelyből kiderült, hogy Putyinnál még a Janukovics-rendszer összeomlása előtt tartottak egy olyan szűk körű tanácskozást, ahol az elnök azt szerette volna megtudni tanácsadóitól, hogy – amennyiben Moszkva ukrainai beavatkozásra szánná el magát – az orosz gazdaság milyen mértékben és milyen hosszan lenne képes elviselni a nyugati szankciók következményeit.⁸⁸ Ahogy telt-múlt az idő, úgy vált egyre több részlet ismertté, miközben azok egy része már a történetekkel párhuzamosan is sejthető volt. Idővel az is egyértelművé vált, hogy a Krím annektálása, majd a délkelet-ukrajnai területek destabilizálása nem hirtelen jött ötlet volt, hanem olyan forgatókönyvön alapult, amelyet a Kreml már jóval Janukovics bukása előtt elkészített.

Az Orbán-kormány azonban sem a Krím 2014. március 18-i annektálását, sem a maláj gép július 17-i lelövését, sem pedig az orosz reguláris erők augusztus 24-én kezdődő kelet-ukrajnai beavatkozását nem tekintette olyan oknak, ami miatt felül

⁸⁷ Андрей Липский: «Представляется правильным инициировать присоединение восточных областей Украины к России». «Новая газета» публикует план отторжения Россией ряда территорий Украины, составленный в те времена, когда Янукович еще был президентом страны, [online], 2015. 02. 24. Forrás: Novayagazeta.ru [2019. 12. 30.]

⁸⁸ Evgenia PISMENNAYA, Ilya ARKHPOV, Brad COOK: Putin's Secret Gamble on Reserves Backfires Into Currency Crisis, [online], 2014. 12. 17. Forrás: Bloomberg.com [2019. 12. 30.]

kellene vizsgálnia Oroszország-politikáját, és ennek nyomán fel kellene hagynia a paksi bővítésre vonatkozó tárgyalásaival. Nem befolyásolta a kormány ebbéli szándékát az sem, hogy 2014. június végétől, Putyin bécsi látogatásától, már egyetlen EU-tagállam vezetése sem tartotta lehetségesnek az orosz államfő kétoldalú találkozó keretében való fogadását. A 2014. november közepén megtartott ausztráliai G20-as csúcsertekezletet követően pedig az is nyilvánvalóvá vált, hogy a Nyugat és Oroszország érintkezése egyetlen kérdésre szűkült le, az ukrajnai helyzet rendezésére. Mindezek ellenére a magyar kormány nem látta akadályát annak, hogy 2015. február 17-én kétoldalú találkozó keretében vendégül lássa Vlagyimir Putyint.⁸⁹ Az ugyan jól látszott, hogy az orosz elnök bejelentkezése nem jött jól a magyar kormánynak, de az utóbbi vagy nem tudta, vagy nem akarta a találkozót elhárítani. A látogatást – a fentiekén túl – különösen kényessé tette a január végére ismételten kiéleződő kelet-ukrajnai helyzet. Ezen némiképp enyhített, hogy Putyin kezdeményezésére a német kancellár és a francia elnök késznek mutatkozott a tűzszünet érdekében Moszkvába utazni és az orosz elnökkel tárgyalni. Mindezek eredményeképpen március 11-ére újabb négyoldalú találkozót tűztek ki. A 16 órán át tartó minszki tanácskozás azonban – leszámítva a fegyverszünetre vonatkozó megállapodást – szerény eredménnyel zárult.⁹⁰ Erre utalt többek között az is, hogy az elfogadott dokumentumot a „normandiai négyek” nem írták alá, csak szóban hagyták jóvá. Az is komoly meglepetést okozott, hogy a felek nem tudtak az azonnali tűzszünetben megegyezni. A fegyvernugvást csak két nappal későbbi időpontra hirdették ki. Már akkor sejthető volt, hogy ennek hátterében a szakadárak és az őket támogató Moszkva igénye állt. Ezt nem volt nehéz belátni. Elég volt ehhez megnézni a szemben álló erők pozícióit. Abból ugyanis rögtön kiderült, hogy az északra délre futó frontvonal egy szakaszon megtörik és az ukrán erők egy viszonylag mély beszőgellést ellenőrzésük alatt tartanak. A front kiegyenesítéséhez ezeket az erőket a szakadároknak vagy ki kellett volna szorítaniuk, vagy körbe kellett volna venniük és megadásra kényszeríteniük, vagy meg kellett volna semmisíteniük. A két napra eltolt tűzszünet semmi másra nem szolgált, mint arra, hogy a fegyvernugvás beállta előtt a szakadárak Debalcevénel ki tudják egyenesíteni a frontvonalat. De nem tudták. Ezzel egy időben került sor Putyin budapesti látogatására. Már az elnök megérkezésekor világos volt, hogy a kelet-ukrajnai tűzszünetet nem tartják be.

⁸⁹ A látogatás eredményeiről és tanulságairól lásd: [Orbán-Putyin után: két elégedett vezető és számtalan kérdőjel](#), [online], 2015. 02. 07. Forrás: Hvg.hu [2019. 12. 30.], illetve: [MAGYARI Péter: Putyin hosszú árnyat vetett Magyarországra](#), [online], 2015. 02. 18. Forrás: 444.hu [2019. 12. 30.]

⁹⁰ A minszki megállapodás 13 pontból álló teljes szövegét és a „normandiai négyek” nyilatkozatát lásd: [Полный текст Минских соглашений](#), [online], 2015. 02. 12. Forrás: Ria.ru [2019. 12. 30.]

A felelősséget mindezt Putyin délutáni sajtótájékoztatóján csak és kizárólag az ukránokra hárította. A magyar miniszterelnök pedig mindezt szó nélkül hagyta. Pedig már a találkozó előkészítése során gondolhatott volna arra – vagy ha ő nem, akkor felkészítői –, hogy a sajtótájékoztatón biztosan felmerül az aktuális ukrain helyzet. Ha pedig felmerül, akkor erre a helyzetre fel kell készülni. Ez a mély hallgatás annál is inkább feltűnő volt, mert az illiberális demokrácia említése kapcsán a magyar miniszterelnök két héttel korábban hasonló helyzetben egy pillanatig sem habozott, hogy visszavágjon Merkel német kancellárnak.

Putyin 2015-ös látogatásakor – legalábbis a hivatalos álláspont szerint – két kérdésben sikerült megállapodásra jutni. Egyrészt a felek megegyeztek abban, hogy az 1996-ban megkötött hosszú távú szerződés keretében annak lejártáig, vagyis 2015-ig át nem vett, mintegy 17-18 milliárd köbméternyi gázt a következő években Magyarország büntető tarifa nélkül kaphatja meg. Ehhez azonban aligha volt szükség Putyin jóváhagyására. Már csak azért sem lehetett erre szükség, mert az át nem vett mennyiség jóval kisebb annál, mint amivel a vásárló a hosszú távú szerződésben lekötött mennyiségtől büntetés nélkül eltérhet. Magyarország 1996-ban 225 milliárd köbméter gáz vásárlására köteleződött el.⁹¹ Ennek 10-15 százaléka, vagyis az a mennyiség, amivel el lehet térni a szerződésben rögzítettektől, jóval több, mint amennyit a szerződés lejártáig Budapest nem vett át. Úgyhogy büntető szankcióktól aligha kellett tartani. Az ebben érintett felek minden bizonnyal már jóval korábban, Putyin nélkül megegyeztek. A másik hivatalosan hangoztatott eredmény a *Török Áramlat* meghosszabbításaként elképzelt balkáni gázvezeték megépítésében való magyar közreműködés bejelentése volt.

Joggal merül fel a kérdés, hogy van-e olyan ok vagy körülmény, ami az ukrain válságot követően indokoltá tehetette volna Moszkvához való közeledésünket, azt a feltűnő szívéllyességet, ahogy az Orbán-kormány Moszkvával érintkezik. Ha zárójelbe tennénk azt a fontos körülményt, hogy a putyini rendszer az ukrain válságban játszott szerepe miatt tartósan elveszítette a Nyugat bizalmát, akkor *elvíleg* legalább négy ok is felhozható lenne közeledésünk magyarázatául. Mindekelőtt ilyen ok lehetne Oroszország gyors gazdasági növekedése. Láttunk már erre példát 2000 és 2008 nyara között. Akkoriban – mindenekelőtt a Moszkva számára kedvező globális energiakonjunktúrának köszönhetően – az orosz GDP évről évre 7-8 százalékkal nőtt, és mindezek alapján joggal lehetett feltételezni, hogy a magyar gazdaság lehetőségei is lendületesen bővílhetnek e gyorsan növekvő piacon.

⁹¹ Lásd: *Российско–венгерские экономические отношения*, [online], 2017. 08. 28. Forrás: Tass.ru [2019. 12. 30.]

De ennek a korszaknak ekkor már rég vége volt. Előbb a 2008-2009-es globális pénzügyi válság, majd az orosz gazdaság strukturális problémái akadályozták meg, hogy az ország visszatérjen Putyin első két elnöki ciklusára jellemző gyors növekedéshez. 2010-2011-ben a Kreml még azt remélhette, hogy a növekedés üteme meg tud kapaszkodni az évi 4-5 százalékos szinten. Ám rövidesen kiderült, hogy az orosz gazdaság immár erre sem képes abban a modellben, amelyben korábban valósággal szárnyalt. 2012 első negyedétől ugyanis elkezdett lassulni az orosz gazdaság növekedése. Történt mindez még az előtt, hogy az ukrajnai válságban játszott szerepéért Oroszországot szankciókkal sújtották volna, és az olaj ára zuhanni kezdett volna. A növekedés lassulása már e hatások nélkül elkezdődött, s amikor azok bekövetkeztek, az orosz gazdaság rövid időn belül recesszióba fordult. A 2015-ben kezdődő lejtmenet a következő évben is folytatódott. Igaz, 2016-ban már nem 4 százalék körüli volt a visszaesés, hanem már csak 1 százalék alatti. Mindeközben az is kiderült, hogy az orosz gazdaság kilátásai sem rövid, sem középtávon nem különösebben rózsásak. Ha belátható időn belül nem hajtanak végre jelentős strukturális reformokat és Moszkvának nem sikerül a Nyugattal kiegyeznie, úgy az orosz gazdaság még jó ideig a 2 százalék körüli növekedési sávban marad. Ez azonban nagyon messze van a kívánatosnak tartott négy-öt százaléktól, amire szüksége lenne az orosz gazdaságnak, hogy ne leszakadóban, hanem felzárkózóban legyen. Ha ezt a fordulatot nem sikerül elérni, Oroszország könnyen kerülhet abba a helyzetbe, hogy miképp a 2007 és 2016 közti évtizedet elvesztegette, úgy elvesztegeti majd a következőt is. Az orosz gazdaság teljesítménye ugyanis 2016-ban épp akkora volt, mint egy évtizeddel korábban.

Andrej Illarionov, Putyin egykori gazdasági főtanácsadójának számításai szerint míg 1998 szeptembere és 2008 júliusa között – vagyis lényegében Putyin első két elnöki ciklusa idején – az orosz GDP 101,7%-kal nőtt, ami átlagosan évi 7,4%-os növekedésnek felelt meg, addig 2008 júliusa és 2019 márciusa között már csak mindösszesen 3,5%-kal. Ez az utóbbi azt jelenti, hogy ebben a több mint tízéves periódusban az éves átlagos növekedés mindössze 0,3%-os volt.⁹² Következésképpen gazdasági okokkal aligha volt indokolható Moszkvához való közeledésünk. Ezt mutatják egyébként a két ország közti kereskedelmi forgalom adatai is. A 2008-2009-es globális válság ugyanis látványosan megtörte annak a korábbi, hosszú éveken át tartó növekedését. 2009-ben – az előző évi csúcshoz képest – mind a magyar kivitel, mind a magyar behozatal jelentősen visszaesett. Annak együttes

---

⁹² Андрей Илларионов: [Пятая российская рецессия](#), [online], 2017. július. Forrás: kasparov.ru [2019. 12. 30.]

értéke a 2008-as 14 milliárd dollárról 8,6 milliárdra csökkent. Ugyan 2010-ben és 2011-ben is újra növekedett, de továbbra sem tudta elérni a 2008-as szintet. 2012-ben azonban mind a magyar export (3,29 milliárd dollár), mind a magyar import (8,28 milliárd dollár) ismét csökkenni kezdett. 2013-ban megint növekedett a két ország közötti kereskedelmi forgalom, de az ukrainai válság és annak következményei nyomán 2014-től újra visszaesés volt tapasztalható.⁹³ Ez oda vezetett, hogy 2016-ban a két ország közötti áruforgalom értéke 4,3 milliárd dollárra esett vissza, amiből a magyar kivitel már csak 1,65 milliárd dollárral részesedett.⁹⁴ A következő két évben ugyan újra növekedésnek indult a forgalom, de annak összértéke még 2018-ban is csak épphogy elérte a 7 milliárd dollárt. Az orosz vámstatisztika szerint a magyar import 4,8 milliárd dollár, míg az export 2,2 milliárd volt. Vagyis a két ország közötti gazdasági kapcsolatok alakulása semmilyen formában sem igazolta vissza a politikai közeledés hasznát, merthogy az semmiféle jótékony hatást nem gyakorolt az Oroszországba irányuló magyar kivitel növekedésére. Ennek ellenére 2013-tól rendszeressé váltak az évenkénti magyar–oroszc csúcstalálkozók. Orbán 2013-as és 2014-es januári moszkvai látogatásait Putyin 2015. február 17-én viszonzta, majd napra pontosan egy évvel később újra Orbán látogatott el Oroszországba. 2017-ben pedig már nem is egyszer, hanem kétszer találkoztak, minthogy az orosz elnök előbb februárban, majd augusztusban is ellátogatott Budapestre. Ugyanez ismétlődött meg 2018-ban, csak épp ezúttal a magyar miniszterelnök járt kétszer Oroszországban. Előbb a nyári labdarúgó-világbajnokság idején kereste fel a rendező országot és találkozott Putyinnal, majd szeptemberben újra Moszkvába utazott. Ezen a találkozón a Déli Áramlat helyére lépő Török Áramlat Magyarorszáig elérő meghosszabbításáról, továbbá arról volt szó, hogy Magyarország készen áll arra, hogy az orosz vezetésű Nemzetközi Beruházási Bank harmadik legnagyobb részvényeseként Budapesten befogadja a pénzügyi központját.⁹⁵ 2019 októberében újra Putyin látogatott el Magyarországra, amivel – Orbán első, 2010-es hivatalos moszkvai útjától számítva – immár a tizedik találkozásukra került sor.⁹⁶

Elvileg nemcsak az orosz gazdaság látványos növekedése legitimálhatná az erősödő kapcsolatokat, de az is, ha Oroszország valamilyen kivételes, ugyanakkor

⁹³ BÖRCSÖK Tamás, NAGY Daniella: Az orosz gazdaság helyzete, [online], 2017. július. Forrás: MKIK GVI [2019. 12. 30.]

⁹⁴ Lásd: [Российско–венгерские экономические отношения](#), [online], 2017. 08. 28. Forrás: Tass.ru [2019. 12. 30.]

⁹⁵ [Orbán azt kívánta Putyinnak, vezesse tovább az orosz népet](#), [online], 2018. 09. 18. Forrás: Index.hu [2018. 11. 03.]

⁹⁶ [Orbán: Egyetlen ország sem tudja megválasztani a házszámát](#), [online], 2019. 10. 30. Forrás: Index.hu [2019. 11. 02.]

számunkra fontos, hovatovább nélkülözhetetlen technológiai tudás birtokosa lenne. De nem az. Ennek belátásához elég ránézni az orosz export szerkezetére. Az ugyanis ma archaikusabb, mint volt a kései Szovjetunió idején. Egyébként is, ha lenne olyan termék vagy technológia, amit csakis Oroszországban lehetne beszerezni, abból még nem következnek, hogy a politikai kapcsolatokat is szívélyessé kell tenni. Az Egyesült Államok például máig vásárol orosz rakétahajtóműveket, ám ettől még nem lett Moszkva lekötelezettje.

Az is elképzelhető lett volna, hogy a magyar kormány azért igyekszik kivételesen jó kapcsolatokat ápolni Oroszországgal, mert azt látta és tapasztalta, hogy ott komoly erőfeszítést tesznek a versengő demokrácia intézményeinek kiépítésére és működtetésére. Ebben az esetben érthető lett volna, ha a magyar kormány próbált volna ebben segíteni, és igyekezett volna fontos tapasztalatokat átadni. Erről azonban Oroszországban már rég nincs szó. Az ugyanis már jó ideje egészen más utakon jár. Olyannyira, hogy az egyik legtekintélyesebb szakértői kör, a moszkvai *Kül- és Védelempolitikai Tanács* 2016 tavaszán már egyenesen arra a következtetésre jutott, hogy az a nagyratörő transzformációs kísérlet, amelybe a kilencvenes évek elején Oroszország belekezdett, elbukott és ezt jó lenne tudomásul venni.⁹⁷

Végül, de nem utolsósorban, akkor is érthető lett volna, hogy a magyar kormány szorosabb kapcsolatot keres Oroszországgal, ha szövetségeseink is ezt tették volna. Miért kellett volna másoknál rosszabb helyzetbe kerülnünk, ha nem lett volna olyan ok, ami miatt vissza kellett volna fogni kapcsolatainkat? Miért kellett volna lemondanunk olyan előnyökről, amelyekről szövetségeseink sem mondanak le? Nyilván nem is kellett volna lemondanunk, merthogy ilyen helyzetben magatartásunkat senki sem kifogásolta volna. Elfogadták volna és természetesnek tekintették volna, hogy amiként ők, úgy mi is próbálunk tárgyyszerű, a legitim érdekek kölcsönös tiszteletén nyugvó, kiterjedt kapcsolatokat fenntartani Moszkvával. De néhány éve épp az ellenkezője történik. A Krím anektálásától kezdve drámaian megváltozott a putyini rendszer nyugati megítélése. Szövetségeseink – nem alaptalanul – komoly fenntartással viszonyulnak Oroszországhoz. A magyar kormány viszont – noha élvezi a nyugati államok szövetségéhez való tartozás minden előnyét és hasznát – ennek épp az ellenkezőjét teszi, miközben magatartása magyarázatával máig adós. Ezzel azonban csak a Magyarországgal szembeni bizalmatlanságot növeli.

Mindezek ellenére az Orbán-kormány – kiterjedt társadalmi vita nélkül – még az ukrajnai válság előtt elhatározta, hogy az új paksi atomerőmű-blokkokat

---

⁹⁷ «России пора подвести черту под неудавшимся транзитом», [online], 2016. 05. 24.
Forrás: Svop.ru [2016. 06. 19.]

Oroszországgal fogja megépíttetni. Döntése azonban több szempontból is felettébb aggályosnak bizonyult. Ennek belátásához még energetikai szakembernek sem kell lenni. Az első probléma, ami a megállapodás kapcsán felmerült, az az elköteleződés időelőttisége volt. A magyar kormányt ugyanis semmi nem kényszerítette arra, hogy már 2014-ben döntsön a paksi bővítésről. Az ország energiaellátásának biztonsága akkor sem került volna veszélybe, ha ez a döntés hat-nyolc évvel később született volna meg. Az utóbbi évtizedben olyan lényeges, már-már tektonikus változások zajlanak az európai és a globális energiapiacokon, hogy túlzás nélkül állítható: aki időt nyer, az pénzt is nyer, nem is keveset. Olyan új technológiai megoldások és üzleti modellek születnek évről évre, amelyek teljesen új helyzetet, új lehetőségeket teremtenek. Ezekről lemondani: teljesen érthetetlen, racionálisan nem megindokolható. Míg Moszkvának a paksi üggyellett kapcsolatos megfontolásai világosak és érthetőek voltak, addig a magyar kormányéi távolról sem. Oroszország ugyanis tisztában volt azzal, hogy az idő nem neki dolgozik. Az energiapiaci változások egyre nehezebbé teszik helyzetét, ezért arra is hajlandónak mutatkozott, hogy a beruházás költségeinek jelentős részét meghitelezze. Röviden: piacot vásárolt. Ám a kormány annak magyarázatával továbbra is adós, hogy mindez miért jó Magyarországnak.

A második probléma a projekt előkészítetlen voltából adódott. Máig tisztázatlan maradt, hogy a döntés megszületése előtt milyen hatásvizsgálatok és előkészítő anyagok születtek. Egy ilyen hatalmas költségű beruházás szerfölött sokoldalú előkészítést igényel. És ebbe nemcsak a megtérülési, technikai és technológiai, üzembiztonsági, környezetvédelmi vizsgálatok tartoznak bele, de a beruházás kül- és biztonságpolitikai következményeit felmérő átfogó elemzések is. Az utóbbiak fontosságát épp az üggyellett megszületésével párhuzamosan kibontakozó és elmélyülő ukrainai válság mutatta meg mindennél meggyőzőbben. Ugyanakkor az időelőttiség és a megfelelő előkészítettség hiánya más, nem feltétlenül orosz beruházó esetében is ugyanúgy problémát jelentett volna.

Felmerült azonban két további gond is. Ezek azonban kifejezetten Oroszországgal voltak kapcsolatosak. Ezek egyike az a rendkívül magas korrupciós kockázat, amit Oroszország minden más konkurensével szemben képvisel. Nyilván más beruházó esetében is számolni kellett volna ezzel, de Oroszország esetében ez a veszély különösen nagy. Számos példa említhető azzal kapcsolatban, hogy az utóbbi évek jelentős oroszországi presztízsbetűhözásain – amilyen a 2018-as labdarúgó-világbajnokság vagy a 2014-es szocsi téli olimpia volt – milyen hatalmas pénzek tűntek el kézen-közön. A Dél-Oroszországban megtartott téli játékok például többet kerültek, mint az addigi legdrágább nyári olimpia, a pekingi. A Szocsiban megrendezett olimpia drágább volt, mint

az előtte megtartott huszonegy téli játék együttesen. Orosz ellenzéki források szerint a csaknem 50 milliárd dollárba kerülő beruházás költségeinek mintegy 40 százaléka tűnhetett el.⁹⁸ Már csak ezért is komoly kétségek merülhetnek fel azzal kapcsolatban, hogy a paksi beruházásra fordítandó pénzek oda kerülnek-e majd, ahová kerülniük kell, miközben a magyar társadalom nem lesz abban a helyzetben, hogy valamilyen független intézmény révén megbízhatóan ellenőrizhesse a paksi beruházással összefüggő költségeket. Ez az erőműprojekt olyan drága, hogy ha csak a költségek tíz százalékát „térítenék el”, már az is drámaian és hosszú időre átrendezné a demokratikus politikai verseny feltételeit Magyarországon. A magyar társadalom jelentős része nem attól tart, hogy az orosz fél zsebelné be a beruházás költségeinek egy részét, hanem attól, hogy a magyar fél ezt a Roszatom esetében jóval könnyebben teheti meg, mint egy nyugati, kiváltképp EU-s beruházó esetében tehetné. Többek között ebből is ered a magyarok paksi bővítéssel szembeni erős bizalmatlansága.

Ugyancsak Oroszországgal kapcsolatos az a probléma is, hogy a magyar kormány akkor szánta el magát a nukleáris együttműködés megújítására, amikor az ukrajnai válság elmélyült, és Moszkva reputációs katasztrófák sorát szenvedte el. Mindez azonban a legkevésbé sem zavarta a magyar vezetést, noha a nukleáris együttműködés mégiscsak egy olyan terület, amely a felek kölcsönös és hosszú távú bizalmát feltételezi. A magyar kormány valószínűleg érezte, hogy e megállapodás körül nincs minden rendjén, különben aligha titkolózott volna ennyire. Nehéz másfajta magyarázatát találni annak, hogy miért nem árulta el rögtön a január 14-i megállapodás tartalmát és miért kellett azt a Roszatom honlapjáról megtudni, ha az ügylet körül egyébként minden rendben volt.⁹⁹ Nyilván egyszerűbbnek tűnt a magyar társadalom nagy részét annak tudatában megtartani, hogy az erőmű-megállapodás aláírására még azelőtt került sor, hogy az ukrajnai válság kiteljesedett volna. Ha ugyanis közismert lett volna, hogy azokat a szerződéseket, amelyek a megépítendő atomerőmű műszaki paramétereit, szervizelését és fűtőelemeinek kezelését rögzítik, csak a Krím-félsziget márciusi annektálása, a kelet-ukrajnai szeparatista mozgalom Moszkva általi áprilisi kiprovokálása és a maláj utasszállító gép júliusi lelövése után írták alá, akkor nehéz lett volna annak magyarázatát adni, hogy a magyar kormány – látva mindezt – miért nem lépett ki a tárgyalási folyamatból.

Már jó ideje nincs jele annak, hogy Oroszország felhagyna a Nyugattal szembeni konfrontatív magatartásával. Az ország vezetése kudarcait egyre-másra próbálja

⁹⁸ Борис НЕМЦОВ, Леонид МАРТЫНЮК: *Зимняя олимпиада в субтропиках*, [online], 2013. 05. 29. Forrás: Nemtsov.ru [2014. 01. 22.]

⁹⁹ Lásd erre vonatkozóan: Sz. Bíró Zoltán: *A moszkvai atomalku. Miről állapodtunk meg?*, [online], 2014. 01. 24. Forrás: Es.hu [2014.01.24.]

a külvilágra fogni, anélkül, hogy az önkritika bármimemű jelét mutatná. Teszi ezt többek között azért is, mert már képtelen olyan, az orosz társadalom életminőségét javító ígéretet tenni, amit belátható időn belül teljesíteni is tudna, helyette megpróbálja mozgósított állapotban tartani a társadalmat. Minden eszközzel azt az érzetet igyekszik kelteni, hogy Oroszország ostromlott erőd, amit a Nyugat el akar veszejteni. A Kreml elfelejtettnek hitt, durva Nyugat-ellenes kampányt folytat, miközben – erejét bizonyítandó – számos módon és eszközzel beavatkozik más országok belügyeibe. A befolyásolási kísérletek egy ideje már nemcsak hackertámadásokat, jobb- és baloldali szélsőséges csoportok politikai és pénzügyi támogatását jelenti, de olyan közvetlen beavatkozási kísérleteket is, mint a 2016 októberi montenegrói puccskíséret volt. Egy ideje már a politikai gyilkosságok és merényletek sem idegenek a rezsimtől. Ráadásul ezekhez időnként olyan eszközöket – radioaktív anyagokat és idegmérgeket – vesz igénybe, amelyek tárolását és alkalmazását Oroszország által is aláírt és ratifikált nemzetközi szerződés tiltja meg. A rezsim nemcsak „kifelé” válik egyre agresszívebbé, de „befelé” is, nem hagyva lehetőséget és alternatívát a békés hatalomváltásra. Ennek jegyében 2020 nyarán az orosz politikai rendszer is belépett azon FÁK-térségbeli autokráciák körébe, ahol az alkotmány átírásával lényegében lehetővé válik a regnáló elnök élethosszig tartó uralma. A Kreml ezt – szemben Belarusszal, Azerbajdzsánnal és a közép-ázsiai köztársaságok többségével – nem nyíltan, a ciklusszámot korlátozó szabály referendum elé vitt eltörlésével, hanem Putyin korábbi elnökségeinek „lenullázásával” érte el. Az eredmény azonban lényegét tekintve ugyanaz. Az alkotmánymódosítással hatályba lépő új szabályok Putyin előtt megnyitották annak lehetőségét, hogy 2036-ig, vagyis 84 éves koráig posztján maradjon. Ha ez teljesül, akkor hosszabb időn át áll majd az ország élén, mint Sztálin állt, és már ma is hosszabb ideje áll, mint Leonyid Brezsnyev tette. Tekintettel mindezekre – ahogy már egy ideje szövetségeseink többsége is teszi – érdemes Oroszország gazdasági lehetőségeit és politikai fejlődésének perspektíváit józanul, illúziók nélkül megítélni. Már csak azért is, hogy ne érjenek bennünket felesleges károk és csalódások.

Felhasznált irodalom

- 12,5 milliárd euróba fáj majd a Paks 2, [online], 2014. 12. 09. Forrás: Origo.hu [2019. 12. 30.]
- A Konzervatórium körkérdése az amerikai elnökválasztásról, [online], 2008. 10. 30. Forrás: Konzervatorium.blog.hu [2019. 12. 30.]
- A MOL-kibocsátás miatt jár Canossát Szentpéterváron Medgyessy?, [online], 2003. 11. 27. Forrás: Portfolio.hu [2019. 12. 30.]
- A 'Zámoly-akció', [online], 2001. 03. 18. Forrás: Index.hu [2019. 12. 30.]
- Aláírták a Nabucco-megállapodást – Tények riport, [online], 2009. 07. 13. Forrás: Tények.hu [2019. 12. 30.]
- Aláírtuk a 10 milliárd eurós paksi gigahitelt, [online], 2014. 04. 01. Forrás: Index.hu [2019. 12. 30.]
- Сергей АЛАКСАШЕНКО: Бюджетный клинч, [online], 2009. 02. 09. Forrás: Vremya.ru [2019. 12. 30.]
- Az oroszok építik Paks két új blokkját, [online], 2014. 01. 14. Forrás: Index.hu [2019. 12. 30.]
- Анастасия БАШКАТОВА: Кризис в России напугал Всемирный банк. Долги компании и дефицит стали главными препятствиями для экономики, [online], 2010. 02. 05. Forrás: Ng.ru [2019. 12. 30.]
- BÖRCSÖK Tamás, NAGY Daniella: Az orosz gazdaság helyzete, [online], 2017. július. Forrás: MKIK GVI [2019. 12. 30.]
- Budapest Analyses: Az orosz-ukrán gázvita hatása, [online], é. n. Forrás: Nye.hu [2019. 12. 30.]
- «Северный поток», [online]. Forrás: Gazprom.ru [2019. 12. 30.]
- Juan Сово: В Мадриде Путину будет о чем поговорить, [online], 2000. 06. 10. Forrás: Ng.ru [2019. 12. 30.]
- Comrade capitalist, [online], 2001. 02. 15. Forrás: Economist.com [2019. 12. 30.]
- Steven ERLANGER: Hungary's Premier Is Fearful of Turmoil in Ukraine, [online], 2001. 04. 30. Forrás: Nytimes.com [2019. 12. 30.]
- Ежегодник СИПРИ 1994: Международная безопасность и разоружение, Москва, 1994.

GÁL Éva, HEGEDŰS B. András, LITVÁN György et al: *A „Jelcin-dosszié” – Szovjet dokumentumok 1956-ról*, Századvég – 56-os Intézet, Budapest, 1993.

Галина Мисливская: [В Кремле рассказали подробности Конвенции по Каспию](#), [online], 2018. 08. 10. Forrás: rg.ru [2021. 03. 30.]

«Газпром»: *планы, риски, перспективы*, Фонд национальной энергетической безопасности, Москва, 2009/november

[GDF Suez близка к покупке доли в «Северном потоке»](#), [online], 2009. 11. 26. Forrás: Gazeta.ru [2019. 12. 30.]

[GDF Suez присоединяется к проекту «Северный поток»](#), [online], 2010. 06. 19. Forrás: Gazprom.ru [2019. 12. 30.]

Генеральная схема развития газовой отрасли РФ: 2008–2030, [online], 2008. Forrás: Energyland.info [2019. 12. 30.]

Игорь ГЛЕБОВ: [Голландцы присоединяются к «Северному потоку»](#), [online], 2007. november. Forrás: Eprussia.ru [2019. 12. 30.]

Jan GREBE: [Global Militarisation Index 2014](#), [online], 2014. Forrás: Bicc.de [2019. 12. 30.]

Наталья ГРИБ: [«Газпром» закрыл Америку](#), [online], 2010. 01. 26. Forrás: Kommersant.ru [2019. 12. 30.]

[Григорий Явлинский: Как Примаков стал премьером](#), [online], 2015. 06. 29. Forrás: Muza26.livejournal.com [2019. 12. 30.]

Андрей Илларионов: [Бум – 2009](#), [online], 2010. 01. 22. Forrás: Gazeta.ru [2019. 12. 30.]

[«Южный поток» станет вдвое мощнее](#), [online], 2009. 05. 15. Forrás: Dni.ru [2019. 12. 30.]

[Игорь Иванов: шанс на новый миропорядок после 11 сентября упущен из-за США](#), [online], 2016. 09. 09. Forrás: Ria.ru [2019. 12. 30.]

[К визиту президента Франции Жака Ширака в Москве](#), [online], 2004. 04. 03. Forrás: Ria.ru [2019. 12. 30.]

KESKENY Ernő: *A magyar–orosz kapcsolatok (1989–2002)*, Budapest, 2012.

[Kiderült: egy éve folytak a titkos atomtárgyalások](#), [online], 2014. 01. 16. Forrás: Napi.hu [2019. 12. 30.]

Ирина Кобринская: *Россия – Центральная Европа – НАТО: Новые параметры безопасности*, Москва, 1995.

Ирина Кобринская: *Россия и Центральная Восточная Европа после «холодной войны»*, Москва, 1997.

Павел Котляр: «Сургутнефтегаз» купил 21,2% венгерской MOL, [online], 2009. 03. 30. Forrás: Infox.ru [2019. 12. 30.]

Lázár: Az elmúlt 40 év legjobb üzlete a paksi bővítés, [online], 2014. 01. 16. Forrás: Origo.hu [2019. 12. 30.]

Андрей Липский: «Представляется правильным инициировать присоединение восточных областей Украины к России». «Новая газета» публикует план отторжения Россией ряда территорий Украины, составленный в те времена, когда Янукович еще был президентом страны, [online], 2015. 02. 24. Forrás: Novayagazeta.ru [2019. 12. 30.]

MAGYARI Péter: Orbán Viktor megállította az oroszok kamionjait, [online], 2014. 08. 14. Forrás: 444.hu [2019. 12. 30.]

MAGYARI Péter: Putyin hosszú árnyat vetett Magyarországra, [online], 2015. 02. 18. Forrás: 444.hu [2019. 12. 30.]

Николай МАРКОВ: На фоне заката империи доллара, *Нефть России*, 2008/december

MARNITZ István: Nicsak, a Fidesz is támogatja a Déli áramlatot, [online], 2010. 08. 16. Forrás: Origo.hu [2019. 12. 30.]

Маршруты экспорта газа из России: трубы и газовозы, Москва, Фонд Национальной Энергетической Безопасности (ФНЭБ), 2009. Június

MÁTÉ T. Gyula: Határozott nemzeti külpolitikát, [online], 2010. 03. 18. Forrás: Fidesz.hu [2019. 12. 30.]

Medgyessy Putyinnál, [online], 2003. 11. 29. Forrás: Index.hu [2019. 12. 30.]

Дмитрий Медведев: *Россия, вперед!*, [online]. Forrás: Kremlin.ru [2019. 12. 30.]

MOLNÁR Csaba: A Szibur leányvállalata a BorsodChem-pakett vevője, [online], 2001. 06. 13. Forrás: Napi.hu [2019. 12. 30.]

Mindenki áradozik Gyurcsányról Moszkvában, [online], 2007. 03. 22. Forrás: Origo.hu [2019. 12. 30.]

Марина МУХТАРОВА: «Газ де Франс» - надежный партнер Газпрома, [online], 2000. 11. 03. Forrás: Trud.ru [2019. 12. 30.]

Борис НЕМЦОВ, Леонид МАРТЫНЮК: *Зимняя олимпиада в субтропиках*, [online], 2013. 05. 29. Forrás: Nemtsov.ru [2019. 12. 30.]

[Полный текст Минских соглашений](#), [online], 2015. 02. 12. Forrás: Ria.ru [2019. 12. 30.]

[Путин признал, что «зеленые человечки» были российскими военнослужащими](#), [online], 2014. 04. 17. Forrás: Fontanka.ru [2019. 12. 30.]

[О визите министра иностранных дел в Москву](#), [online], 2002. 02. 18. Forrás: Hungary-ru.com [2019. 12. 30.]

[Orbán: a MOL is otthagyja a Nabuccót](#), [online], 2012. 04. 23. Forrás: Origo.hu [2019. 12. 30.]

[Orbán: nem akarunk a Gazprom legvidámabb barakkja lenni](#), [online], 2007. 01. 03. Forrás: Index.hu [2019. 12. 30.]

[Orbán Putyinnal találkozott](#), [online], 2010. 11. 30. Forrás: Hvg.hu [2019. 12. 30.]

[Orbán Viktort díszdoktorrá avatták a Tufts egyetemen](#), [online], 2002. 02. 12. Forrás: Index.hu [2019. 12. 30.]

[Orbán: visszaszereztük a MOL-t – IMF-pénzből](#), [online], 2011. 05. 14. Forrás: Portfolio.hu [2019. 12. 30.]

Петр НЕТРЕБА: [Русские не поделили с мадьярами зеленый горошок](#), [online], 2002. 02. 14. Forrás: Kommersant.ru [2019. 12. 30.]

Вячеслав ПРОКОФЬЕВ: [Путин в Париже](#), [online], 2000. 10. 31. Forrás: Trud.ru [2019. 12. 30.]

[„Önök gyorsabbak voltak” – mondta Gyurcsány Putyinnak](#), [online], 2008. 02. 28. Forrás: Origo.hu [2019. 12. 30.]

Alexander PANIN: [Hungary Gets \\$14Bln Loan for Nuclear Plant](#), [online], 2014. 01. 14. Forrás: Themoscwotimes.com [2019. 12. 30.]

Evgenia PISMENNAYA, Ilya ARKHIPOV, Brad COOK: [Putin’s Secret Gamble on Reserves Backfires Into Currency Crisis](#), [online], 2014. 12. 17. Forrás: Bloomberg.com [2019. 12. 30.]

[Putyin Budapesten: Súlyommal és Gyurcsánnyal tárgyalt](#), [online], 2006. 02. 28. Forrás: Hvg.hu [2019. 12. 30.]

[Putyinnal is tárgyal Gyurcsány Moszkvában](#), [online], 2005. 02. 16. Forrás: Hvg.hu [2019. 12. 30.]

[РФ и Венгрия подписали соглашение о сооружении двух энергоблоков АЭС «Пакш»](#), [online], 2014. 01. 14. Forrás: Nuclear.ru [2019. 12. 30.]

RÁCZ András: [Magyarország Európában – Európa a világban](#). In: KOLLER Boglárka, MARSAI Viktor: Magyarország Európában, Európa a világban, Dialóg Campus, [online], 2016. Forrás: szcientopedia.hu [2019. 12. 30.]

Rogán Moszkvában a devizatartalék ügyében is tárgyalt (3.), [online], 2013. 03. 05.
Forrás: Portfolio.hu [2019. 12. 30.]

«России пора подвести черту под неудавшимся транзитом», [online],
2016. 05. 24. Forrás: Svop.ru [2019. 12. 30.]

Россия и Венгрия подписали соглашения о сотрудничестве в области
атомной энергетике, [online], 2014. 01. 14. Forrás: Regnum.ru [2019. 12. 30.]

Российско–венгерские экономические отношения, [online], 2017. 08. 28.
Forrás: Tass.ru [2019. 12. 30.]

Sz. Bíró Zoltán: *A moszkvai atomalku. Miről állapotunk meg?*, [online], 2014. 01.
24. Forrás: Es.hu [2019. 12. 30.]

Sz. Bíró Zoltán: *A putyini Oroszország, 2000*, [online], 2007. június–július. Forrás:
Ketezer.hu [2019. 12. 30.]

Sz. Bíró Zoltán: *A putyini rendszer: kísérlet a hatalom stabilitásának helyreállítására,*
Tiszatáj, 67. évf. 8. sz. (2013. augusztus), 119–127.

Sz. Bíró Zoltán: *Az orosz gazdaság: válságok és stratégiák, 2000*, [online], 2009.
július–augusztus. Forrás: Ketezer.hu [2019. 12. 30.]

Sz. Bíró Zoltán: *Politikai diskurzusok Oroszországról. A “Népszabadság-vita”
folytatása*, [online], 2010. 09. 10. Forrás: Oroszvilag.hu [2019. 12. 30.]

Михаил СЕРГЕЕВ, Анастасия БАШКАТОВА: *Удар по амбициям*, [online],
2009. 11. 03. Forrás: Ng.ru [2019. 12. 30.]

Состоялись переговоры Владимира Путина и Президента США Джорджа
Буша, [online]. Forrás: Kremlin.ru [2019. 12. 30.]

Андрей СУСАРОВ: *Первая с конца. Россия стала рекордсменом среди
стран «большой двадцатки»*, [online], 2009. 10. 02. Forrás: Vremya.ru
[2019. 12. 30.]

Силуанов: РФ может предоставить Венгрии кредит в 9-10 млрд евро,
[online], 2014. 01. 15. Forrás: Ria.ru [2019. 12. 30.]

Марина СТУПАКОВА, Ирина БЕРЛЯНД (szerk.): *Разгневанные наблюдатели.*
Фалсификации парламентских выборов глазами очевидцев,
Москва, 2012.

Tengerparton fogadja Putyin Gyurcsányt, [online], 2006. 09. 13. Forrás: Origo.hu
[2019. 12. 30.]

TORDA Endréné (szerk.): *Magyar Külpolitikai Évkönyv*, Budapest, 2001

[Tovább erősíténé a kapcsolatokat Gyurcsány és Medvegyev](#), [online], 2009. 03. 10.
Forrás: Origo.hu [2019. 12. 30.]

Елена ТРЕГУБОВА, Андрей ФЕДОРОВ: [Жак Ширак побывал в прошлом](#), [online], 2001. 07. 04. Forrás: Kommersant.ru [2019. 12. 30.]

В. А. МАЛАХОВ, К. В. НЕСЫТЫХ: [О роли топливно-энергетического комплекса в экономике России](#), [online], é. n. Forrás: institutiones.com

[Визит в ФРГ. Российско-германские межгосударственные консультации](#), [online]. Forrás: Kremlin.ru [2019. 12. 30.]

[Визит в Италию и Ватикан](#), [online]. Forrás: Kremlin.ru [2019. 12. 30.]

Ольга Виноградова: «Газпром» передал в Минэнерго «корпоративную» Генсхему развития отрасли, *Нефтегазовая вертикаль*, 2008/№ 21-22.

Ольга Виноградова: Почему Путин и «Газпром» сердятся? «Новая энергополитика» Еврокомиссии оставляет «Газпром» на задворках, *Нефтегазовая вертикаль*, 2008/№ 21-22.

[Железняк встретился с руководством правящей партии Венгрии](#), [online], 2013. 02. 28. Forrás: Eг.ru [2019. 12. 30.]

VÉDELMI TANULMÁNYOK

Eddig megjelent

Péczeli Anna

A magyar–amerikai kapcsolatok a hidegháború végétől napjainkig

Tálas Péter

Magyarország biztonságpolitikája 1989–2019 között

Rácz András

**Oroszország biztonságpolitikai törekvései
a posztsovjet térségben**

